

FoU-rapport 85:2018

Ungas utanförskap i utsatta stadsdelar

En kunskapsöversikt om social exkludering
i relation till ekonomiska villkor, utbildning, politiskt
deltagande och rumslig segregation

David Ekholm

ISSN 1651-0232

© författaren & FoU Centrum för vård, omsorg och socialt arbete, Linköpings kommun
LiU-Tryck, Linköping 2018

Förord

Bakgrunden till den här rapporten utgörs av ett uppdrag som FoU-centrum gav till Linköpings universitet genom institutionen för samhälls- och välfärdsstudier och avdelningen för socialt arbete i början av 2017. Uppdraget var att ”skapa ett kunskapsunderlag som kan användas för att utveckla Linköpings kommuns insatser för att förebygga och minska ungas utanförskap i utsatta stadsdelar”. I konkret mening innebar det att definiera centrala begrepp, visa hur utanförskap i utsatta stadsdelar uppträder, synliggöra olika sammanhang där detta uppträder, beskriva framgångsfaktorer och ge exempel på insatser samt att behandla områdesbaserade insatser och civilsamhällets roll i relation till ’ungas utanförskap i utsatta stadsdelar’. Inom ramen för min tjänst som vikarierande lektor på institutionen för samhälls- och välfärdsstudier genomfördes detta uppdrag huvudsakligen under våren 2017. Ambitionen har varit att i rapporten svara mot uppdragets förväntningar och att rapporten därigenom kan komma att ligga till grund för fortsatt utvecklingsarbete med fokus på ’ungas utanförskap i utsatta stadsdelar’ och för att utveckla kommunens arbete med detta.

Arbetet har därtill bidragit till min egen fördjupning i dessa frågor, inte minst genom de olika möten med professionella i kommunens olika verksamheter som detta arbete och presentationer av rapportens resultat har möjliggjort. Med fokus på det vill jag tacka alla som på olika sätt deltagit i dialog och diskussion om rapportens innehåll och om kommunens verksamhetsutveckling, och där särskilt företrädare för FoU-centrum.

Linköping, 2017-12-21

David Ekholm

Innehåll

Inledning	1
Syfte och frågeställningar	2
Metod	3
Perspektiv på social exkludering	5
Talet om utanförskap	5
Social exkludering som vetenskapligt perspektiv	5
Svensk forskning om social exkludering	9
Social exkludering: arbetsliv och ekonomi.....	9
Fattigdom och mångfald av välfärdsproblem.....	9
Ungdomsarbetslöshet	10
Bidragsberoende	11
Framtidstro.....	11
Sammanfattning: social exkludering med fokus på arbetsliv och ekonomi. 12	
Social exkludering: utbildning och skola	12
Tilltagande skolsegregation.....	12
Skolval och segregation.....	13
Skolan som mötesplats?	14
Skolan och den lokala gemenskapen.....	15
Föräldrastöd- och aktivering	16
Sammanfattning: social exkludering med fokus på utbildning och skola ... 16	
Social exkludering: politik och civilsamhälle.....	17
Deltagande i den formella politiken	17
Civilsamhälleligt deltagande	17
Tillgång till nätverk och sociala relationer.....	18
Sammanfattning: social exkludering med fokus på politik och civilsamhälle	19
Social exkludering: rumslig segregation och boende	19
Segregation och sociala problem.....	19
Segregation och bostadspolitik.....	20

Bilder av livet i utsatta stadsdelar.....	21
Kriminalitet och det utsatta området	23
Sammanfattning: social exkludering med fokus på rumslig segregation och boende.....	23
Områdesbaserade interventioner	25
Olika fokus i det områdesbaserade arbetet.....	25
Områdesbaserad socialpedagogik	26
Fritidsgården som områdesbaserad intervention.....	27
Sammanfattning: områdesbaserade interventioner för social inkludering...	27
Rekommendationer i litteraturen	29
Stadsutveckling.....	29
Sociala investeringar	29
Utbildning.....	30
Ekonomiskt skälig levnadsnivå.....	30
Insatser <i>med</i> de involverade	31
Välfärd 2.0.....	31
Sammanfattande reflektion	33
Efterord och utblick framåt	35
Referenser.....	37

Inledning

De senaste åren har frågor om samhällsutmaningar rörande inkludering och integration samt problem som följt i spåren av ökad segregation tagit allt större plats i den politiska debatten. Ojämlighet och marginalisering, *utanförskapet*, har blivit begrepp för att beskriva de utmaningar och problem som följer och inte minst kopplas dessa problem samman med situationen i särskilda stadsdelar eller områden i stadsmiljön i större städer i dagens Sverige. Exempelvis har situationen på detta socialpolitiska område lyfts fram med särskilt avseende på Linköping, som 2015 kunde beskrivas som "landets näst mest segregerade stad" (Corren, 2015-03-03). Linköpings kommuns styrande majoritet (bestående av Socialdemokraterna, Miljöpartiet och Liberalerna) tog problemet med tilltagande segregation som en utgångspunkt i sin programförklaring, *Höjda ambitioner för Linköping*, för mandatperioden 2015-2018. Under rubriken "En sammanhållen stad med framtidstro" menar man att:

Segregationen är en stor framtidsutmaning för Linköping. I ett antal av Linköpings utsatta stadsdelar är arbetslösheten hög, hälsan sämre och skolan står inför stora utmaningar. Tillåts denna negativa spiral av utanförskap fortsätta riskerar många tappa framtidstron. Utmaningarna förstärks också av att grov kriminalitet utgör en alltför vanligt förekommande del av vardagen för de boende i områdena. Den här utvecklingen ska vändas.

Här lyfts både segregation och utanförskap fram och dessa tillstånd kopplas i den politiska beskrivningen till konkreta problem som arbetslöshet, ohälsa, skolutmaningar och även kriminalitet. Inte minst skrivs dessa problem och utmaningar fram som fenomen vilka präglar tillvaron i särskilda stadsdelar och områden i staden. I relation till detta avstamp skrivs även fram en rad olika insatser för att hantera eller åtgärda problemen med segregation och utanförskap. Den här kunskapsöversikten berör flera av de teman som kommer fram ovan, utan att närmare ta just denna programförklaring som utgångspunkt. Exemplet ovan utgör en bild av hur problem och utmaningar med segregation och utanförskap aktualiseras i dagens socialpolitiska debatt på konkret kommunal nivå – detta är centralt då kommunernas roll inom socialpolitiken, för att erbjuda välfärd och för att möjliggöra social inkludering och skapa integration har blivit alltmer framträdande.

I den allmänna och politiska debatten om dessa typer av problem är emellertid begreppsprecisionen ofta svag. Viktiga begrepp som inkludering och exkludering eller integration och segregation – utanförskap – definieras sällan. Det står sällan helt klart – varken i media eller i politiska sammanhang – vad begreppen egentligen innebär eller vilka tillstånd och fenomen i samhället de avser att beskriva. Framförallt är det oklart vad det är som människor står *utanför*. Här finns det frågor som är med i bakgrunden, men som sällan formuleras explicit och som sällan dras till sin spets. Vad är det unga är exkluderade från? Vad är det vi vill att unga ska inkluderas i eller höra till? Också inom forskningen finns en mångfald

av perspektiv på dessa fenomen och vetenskapliga perspektiv bidrar ofta till att tillföra komplexitet till vår förståelse, men inte alltid till att göra sådana perspektiv tillgängliga. Den här kunskapsöversikten kommer inte att bidra med en fullständig genomgång över olika sätt att förstå dessa begrepp eller i särskilt stor omfattning presentera olika perspektiv på den situation av segregation som präglar dagens stadslandskap i Sverige. Men kunskapsöversikten kommer att presentera en grundläggande begreppsapparat med vilken det blir möjligt att närma sig dagens situation analytiskt och därefter presentera ett urval av central svensk forskning på området med fokus både på vilka problem som aktualiseras och vilka lösningar som har lyfts fram.

Syfte och frågeställningar

Kunskapsöversikten utgår framförallt från begreppen social exkludering och social inkludering. Dessa är begrepp som på ett tydligare sätt än utanförskap är möjliga att förankra i samhällsvetenskaplig teoribildning och forskning. Det blir därigenom möjligt att systematiskt beskriva forskning och avgränsa ett visst forskningsfält. Syftet med denna kunskapsöversikt är att identifiera, sammanställa och analysera nationell forskning om 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar' med avseende på områdesspecifika sociala villkor såsom skola och utbildning, familjeförhållanden och arbetslivsförankring, fritidssysselsättning samt boendeformer. Syftet är vidare att mot bakgrund av denna kunskapsöversikt peka på möjliga strategier för att möta problem med 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar'. Detta syfte kan preciseras med utgångspunkt i tre huvudsakliga frågeställningar. (1) Hur kan centrala begrepp med relevans för 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar' förstås inom politiken och inom forskningen? För att möta denna frågeställning görs en kortfattad översikt av olika förståelser av centrala begrepp och argument för varför frågan i den här kunskapsöversikten studeras med fokus på social exkludering anförs. Det görs i avsnittet 'perspektiv på social exkludering'. (2) På vilka sätt uppträder social exkludering – ifråga om 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar' – med specifikt avseende på arbetsliv och ekonomi, utbildning och skola, politik och civilsamhälle samt ifråga om rumslig segregation och boende. För att möta denna frågeställning ges en översiktlig bild av svensk forskning på området. Den översiktliga bilden kompletteras med flera fördjupade nedslag i centrala forskningsbidrag. Detta presenteras i avsnittet 'svensk forskning om social exkludering'. (3) Vilken typ av insatser (eller rekommendationer till beslutsfattare) beskrivs, undersöks och lyfts fram inom forskningen och vilka framgångsrika strategier för att möta 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar' kan identifieras i forskningen? För att möta denna frågeställning presenteras forskning om sociala interventioner med fokus på områdesutveckling samt rekommendationer gjorda av forskare till beslutsfattare. Olika insatser berörs i avsnittet 'svensk forskning om social exkludering' men fokus här är framförallt på avsnitten 'områdesbaserade interventioner' och 'rekommendationer i litteraturen'. Kunskapsöversikten avser att ge en översiktlig bild av vetenskaplig kunskap på området

'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar'. Översiktligheten innebär ett fokus på att lyfta fram huvuddrag och visa på mångfald i perspektiv på forskningsområdet; men översiktligheten innebär också att de stora dragen prioriteras före fördjupningar. Den variation av forskning som redovisas präglas av en mångfald av infallsvinklar och perspektiv. I vissa avseenden kan gemensamma orienteringspunkter skönjas, i andra avseenden står forskningen i motsättning och till och med i konflikt med varandra. Den kunskap som denna översikt bidrar med har legat och ska ligga till grund för samtal och dialog i seminarieform kring hur det är möjligt för praktiker, förvaltning och beslutsfattare att förhålla sig till och inte minst möta utmaningar som har att göra med segregation och utanförskap samt särskilt med fokus på områdesbaserat socialt arbete. Det är och har varit en viktig ambition i arbetet med rapporten att denna har varit en del i kunskapande och utveckling i dialog med beslutsfattare och praktiker. I det avseendet är denna rapport inte slutpunkten på ett arbete med dessa frågor utan snarare ett avstamp och underlag för fortsatt utvecklingsarbete.

Metod

Översikten riktar sitt intresse mot svenska förhållanden gällande 'ungas utanförskap i utsatta stadsdelar'. Den forskning och kunskap som inkluderas i genomgången handlar om arbetsliv och ekonomi, utbildning och skola, demokrati och civilsamhälle samt om boendesegregation i Sverige och med ett särskilt fokus på situationen i svenska stadsmiljöer. Att dessa dimensioner av social exkludering har valts ut kan motiveras av den samhällsvetenskapliga förståelsen av exkluderingsprocesser som utvecklas i följande avsnitt, 'perspektiv på social exkludering'. Fokus i urvalet har varit på forskning från perioden 2007-2017. Det avgränsade tidsspännat gör mängden av forskning som inkluderas i översikten hanterbar samtidigt som fokus också riktas mot forskning om förhållandevis aktuella förhållanden. Kunskapsöversikten baseras i första hand på forskningslitteratur i form av svenska och internationellt publicerade vetenskapligt granskade artiklar, avhandlingar, böcker och antologikapitel, men även på rapporter och olika sammanställningar av statistik¹.

¹ Urvalet av forskning och rapporter som behandlas i denna översikt baseras på tre olika metoder för insamling: sökningar har gjorts i digitala databaser som Scopus och Libris; litteratur har också identifierats genom kvalitativa urval där författaren använt sin överblick av fältet för att identifiera central forskning; mer litteratur har identifierats efter systematisk genomgång av referenser i redan identifierad litteratur. Det slutliga urvalet av inkluderad litteratur i översikten baseras på kvalitativa bedömningar ifråga om relevans för rapportens syfte och frågeställningar. Viss betoning i översikten är på kvalitativ forskning. Det beror både på att det inom den identifierade litteraturen finns en sådan slagsida och därför att sådan forskning kan ge inblick i och förståelse för den sociala exkluderingens processer och innebörder utifrån en mångfald av perspektiv. Kvantitativa redovisningar med relevans för översiktens syfte redovisas översiktligt i de olika delarnas inledning med tydliga referenser för att möjliggöra fördjupad läsning.

Perspektiv på social exkludering

Redan har det lyfts fram att *social exkludering* kommer att vara en central utgångspunkt fortsättningsvis. Detta begrepp lyfts fram eftersom det dels anknyter väl till den allmänna och politiska förståelsen av utanförskap samt för att det har en tydlig samhällsvetenskaplig (inte minst internationellt) förankring. I det här avsnittet kommer en del problem med begreppet utanförskap att behandlas och aspekter där social exkludering bidrar med klarhet och skärpa lyfts fram.

Talet om utanförskap

Begreppet utanförskap är idag ett centralt inslag i den svenska socialpolitiska debatten; det är emellertid en förhållandevis sentida skapelse och innebörden av utanförskap är politiskt omtvistad (Bengtsson 2012; Davidsson 2010). Inför riksdagsvalet 2006 populariserades begreppet och kom att avse segregation och spänningar i samhället med särskilt avseende på framförallt arbetslöshet och invandring (Davidsson 2010). Davidsson (2010) har undersökt hur ordet etablerades i den svenska socialpolitiska debatten med specifikt fokus på riksdagsdebatten från 2003 till och med valåret 2006. Här identifieras hur utanförskap i debatten kom att associeras med *bidragsberoende*, *invandring* och *kriminalitet*. Utanförskapets koppling till bidragsberoende tydliggjordes i debatten genom att distinktionen mellan å ena sidan arbete (eller deltagande på arbetsmarknaden) och bidragsberoende (vilket i det här sättet att tala innebär att inte lönearbeta) lyftes fram. En sådan betoning innebar en förflyttning av den centrala konfliktlinjen i svensk socialpolitik från den mellan *arbete* och *ägande* till en konfliktlinje mellan *arbete* (*bidragande*) och *ej arbete* (*bidragstagande*) (Bengtsson 2012). I den politiska framställningen kom vidare positionen av att vara i 'utanförskap' att associeras med människor med flyktingbakgrund eller som kommit till Sverige som invandrare. Här betonades ofta kulturskillnader, utöver arbetsmarknadsförankring, och skillnader mellan infödda grupper av svenskar och invandrare med annan kultur. Det har varit ett problem att använda utanförskap som begrepp inom politiskt beslutsfattande och inom förvaltning då det varit otydligt hur begreppet konkret ska definieras och operationaliseras. Detta har försvårat möjligheter till uppföljning, kontroll och styrning (Bengtsson 2012), vilket snarast förklaras av begreppets svaga förankring i samhällsvetenskaplig teoribildning (Alm m.fl. 2010). I praktiken har utanförskap operationaliserats som kategori för de människor som mottagit sjukpenning, sjuk- eller aktivitetsersättning, a-kassa eller som deltar i arbetsmarknadspolitiska program eller får bidrag genom kommunalt försörjningsstöd (Bengtsson 2010). Denna förståelse kan förstås som problematisk eftersom den ensidigt begränsar segregationsproblemet till en fråga om bristande deltagande på arbetsmarknaden.

Social exkludering som vetenskapligt perspektiv

En central del för att förstå social exkludering är hur det innefattar "ett beskuret medborgarskap" (Schierup 2008). Det sätter ljuset på hur grupper av individer

systematiskt och över tid utestängs från reell tillgång sociala rättigheter och möjligheter till fullvärdigt deltagande i samhället (Levitas 2005; Schierup 2008, 2010). En utgångspunkt är här Marshalls (1950) förståelse av medborgarskapet och de sociala rättigheter som knyts till detta. Här betonas hur människor i egenkap av medborgare i en stat har rätt att givet vissa skyldigheter rikta krav gentemot staten, att man som medborgare har civila rättigheter (som yttrandefrihet, egendomsrätt och likhet inför lagen) och politiska rättigheter (som att delta i politiskt beslutsfattande, rösta i och ställa upp i allmänna val). Den stora poängen här är dock medborgarskapets sociala dimension som avgörande (eller definierande) för en välfärdsstat eller ett välfärdssamhälle. Sociala rättigheter kan i det här sammanhanget förstås som tillgång till ekonomiskt skydd (från risker till följd av frånvaro av lönearbete såsom vid sjukdom eller ålderdom) eller tillgång till tjänster inom ramen för utbildning, vård och omsorg. Dessa rättigheter garanteras givet att medborgaren betalar skatt och andra avgifter samt givet förmåga står till arbetsmarknadens förfogande. Här finns dock en viktig skillnad mellan *formella* rättigheter och *substantiella* (eller reella) möjligheter till civilt och politiskt deltagande samt för tillgång till sociala rättigheter (Bottomore 1992). Det finns alltså en skillnad mellan att ha rättigheter på pappret och att ha verklig tillgång till eller möjlighet att ta tillvara på sådana rättigheter på samma sätt som den övriga befolkningen. Tillgången till dessa rättigheter är för Marshall (1950) ömsesidigt beroende av varandra. Det innebär att en grundläggande tillgång till sociala rättigheter, exempelvis i form av utbildning eller hälsa, blir nödvändiga för att i en reell mening ha möjlighet att utnyttja de civila och politiska rättigheterna såsom rätts-säkerhet eller deltagande i parlamentarismen. Brist på utbildning eller ekonomiska resurser innebär i praktiken ofta brist på politiskt deltagande (Lister 1990). Det är i gränslandet mellan formella och substantiella rättigheter och möjligheter som vår förståelse av social exkludering blir tydlig. Vissa människor och grupper av människor har formell rätt men saknar substantiell tillgång till delaktighet och fullvärdigt medborgarskap – de är exkluderade i sitt medborgarskap (Schierup 2008, 2010).

En viktig dimension av social exkludering berör hur det handlar om en process, eller ett fenomen som skapas i samhället. En viktig skillnad mellan begreppen social exkludering och utanförskap är hur det förra betecknar en *process* och det senare ett *tillstånd* (Stigendal 2016). Det innebär att utanförskap leder vår tanke till någonting som man befinner sig i med viss varaktighet emedan exkludering leder vår tanke mot de processer och relationer i samhället som skapar uppdelningar och gränser mellan människor. Att tala om utanförskap förlägger i det sammanhanget problemet till den ena sidan i en relation – till *utanförskapet* – emedan talet om social exkludering problematiserar de relationer som skapar gränsdragningarna (Stigendal 2016). Även Pierson (2016) tillför en viktig dimension, med fokus på hur begreppet kan fånga sammanvävningen av fattigdomens *materiella* och dess *kulturella* dimensioner. Å ena sidan utgörs gränsen för exkludering av

materiella brister som från välfärdsstatens sida hanteras genom ekonomiska hjälp och stöd och exkluderingen kan förklaras som konsekvenser av samhällets arbetsdelning; å andra sidan utgörs gränsen för exkludering av individuell eller kulturell annorlundahet som inte sällan förklaras som brist på individuell karaktär eller kulturell gemenskap. Social exkludering kan begreppsligt användas för att överbrygga klyftan mellan dessa förståelser och se hur de hänger samman ifråga om att skapa utsatthet (Pierson 2016).

I den här rapporten har fyra dimensioner av social exkludering avgränsats. Dessa berör i olika avseenden sådant som svensk och internationell forskning har definierat som centrala dimensioner för ett aktivt och deltagande socialt medborgarskap. Det handlar om substantiellt deltagande i, tillgång till och möjligheter ifråga om arbetsmarknad och ekonomisk hushållning, utbildning och skola, deltagande i politik och samhällsliv samt rumslig utestängning ifråga om boendemiljö. Alla dessa dimensioner berör materiella och kulturella aspekter, och de förstås i termer av en process där exkludering och inkludering ständigt omförhandlas och kan gestalta sig på olika sätt.

Svensk forskning om social exkludering

Den svenska forskningen som redovisas i denna kunskapsöversikt berör på olika sätt begränsningar i ungas reella (eller substantiella) möjligheter till medborgarskap och delaktighet i samhället. Forskningen sorteras in i fyra kategorier av social exkludering och tonvikten läggs just på hur det medborgerliga deltagandet kan förstås som beskuret.

Den ekonomiska ojämlikheten har de senaste decennierna tagit sig både rumsliga och etniska (och kulturella) uttryck. I de större städernas ytterområden ökar andelen invånare i utsatthet och dessa områden kan betraktas som resurssvaga, dessutom har denna form av segregation kommit att bli alltmer synonym med etnisk segregation då dessa områden präglas av en hög andel befolkning med utländsk bakgrund (Socialstyrelsen 2010). Dessa ekonomiska förhållanden pekar på hur ojämlikheten i samhället är ökande – segregationen i dagens stadsmiljöer är beständig och tilltagande – vilket kan förstås som en utgångspunkt för segregation, marginalisering och social exkludering (Andersson & Fransson 2008; Socialstyrelsen 2010). I det avseendet blir det viktigt att skapa kunskap om hur människor upplever segregation (Sernhede 2011b), i vilka avseenden detta är problematiskt (Franzén 2008), vilka konsekvenser (Nordström Skans & Åslund 2009; Strömblad 2008) det får för människor och vilka åtgärder som kan åberopas (Andersson & Fransson 2008).

Social exkludering: arbetsliv och ekonomi

Sverige (och de nordiska länderna) har tidigare utmärkt sig i europeiska jämförelser med både låga fattigdomstal och jämn inkomstfördelning. Detta har gällt in på 2000-talet, även om inkomstspridningen har ökat (Fritzell 2011). Fastän Sverige är mer framgångsrikt än andra länder på att skydda medborgare från fattigdom och på att minimera risk och utsatthet, så finns det två grupper som är särskilt känsliga: unga vuxna och invandrare (Fritzell 2011).

Fattigdom och mångfald av välfärdsproblem

De senaste decennierna har den relativa fattigdomen i samhället ökat. Det innebär att inkomstojämlikheten har blivit större. Samtidigt har realinkomsterna generellt sett ökat vilket innebär att fattigdomen i absoluta termer kan förstås som minskande sett över befolkningskollektivet (Socialstyrelsen 2010). För stora befolkningsgrupper minskar risken för långvarig fattigdom men för särskilt grupper av utrikesfödda är risken högre än för övriga befolkningen och för dessa grupper är även långvariga behov av försörjningsstöd (socialbidrag) större (Socialstyrelsen 2010). De relativa måtten lyfts fram här specifikt därför att det är dessa som utgör grunden för skillnader mellan människor i samhället, som skapar segregation och därmed gränser mellan inkludering och exkludering. Med fokus på social exkludering pekar Fritzell (2011) på att inkomstspridningen leder till begränsad social mobilitet (även om den är generellt hög i Sverige ur ett jämförande perspektiv).

Den ekonomiska fattigdomen och utsattheten reproduceras över generationsgränser. Om man är uppvuxen i en hemmiljö präglad av fattigdom ökar risken för att själv bli fattig i förhållande till andra grupper och sannolikheten att bli höginkomsttagare är kraftigt lägre (Socialstyrelsen 2010), eller till och med ”utomordentligt liten” (Fritzell 2011: 47). Resursbrist och risken för sociala problem och social exkludering överförs från föräldrar till barn och barns möjligheter till social inkludering som vuxna ser olika ut och är beroende av deras uppväxtmiljö (Bäckman & Nilsson 2011). Ekonomisk utsatthet hänger samman med en rad andra välfärdsproblem, såsom arbetslöshet och brist på utbildning, vilket i sin tur i hög grad resulterar i sämre hälsa och förkortad livslängd i jämförelse med befolkningens genomsnitt. Sammanvävningar av ofärd och av sociala problem riskerar särskilt att drabba utlandsfödda och personer med svag utbildning eller personer i långvarig arbetslöshet (Socialstyrelsen 2010). De allra fattigaste, med så begränsade konsumtionsmöjligheter att de tvingas avstå tjänster och service som annars den övriga befolkningen har tillgång till, drabbas oftare av fysisk och mental ohälsa (Halleröd & Larsson 2008). Att bekämpa social exkludering innebär i det perspektivet detsamma som att bekämpa fattigdom (Halleröd & Larsson 2008). Bask (2008) pekar på hur personer födda utomlands har en förhöjd risk att drabbas av multipla välfärdsproblem som ligger till grund för social exkludering.

Ungdomsarbetslöshet

Ett återkommande tema i den politiska diskussionen om social exkludering är ungdomsarbetslöshet (Nilsson & Bäckman 2014). Arbetslösheten för unga är generellt högre än för den övriga arbetskraften till följd av en naturlig övergångsperiod mellan utbildning och arbete, men det är en trend att ungdomsarbetslösheten ökar och att det blir allt svårare för ungdomar att etablera sig på arbetsmarknaden (Wadensjö 2014). Här är inte risken bara att vara utan arbete, utan även att tillfälliga anställningar och deltidsarbete skapar problem med försörjning och tillgång till försäkringssystemen (Mörtvik 2014) samt svårighet att skaffa eget boende (Wadensjö 2014). Arbetslösheten bland unga distribueras inte jämlikt över populationen utan särskilt utsatta är de med kort utbildning och i synnerhet unga som inte fullgjort sina gymnasiestudier (Socialstyrelsen 2010; Wadensjö 2014) samt utrikesfödda (Nilsson & Bäckman 2014; Socialstyrelsen 2010) och unga med utländsk bakgrund (Schröder 2014; Socialstyrelsen 2010). I hela Europa ökar antalet unga som saknar arbete och som inte befinner sig i utbildning. Arbetslöshet blir ett problem dels i ett samhällsekonomiskt perspektiv med avseende på produktionsbortfall (Wadensjö 2014) och dels för individer själva med avseende på försörjningssvårigheter och ökad risk för andra former av social exkludering (Olofsson 2014) samt ifråga om framtida levnadsvillkor (Nilsson & Bäckman 2014). Arbetsmarknaden har alltmer utvecklats mot att invandrare och personer med utländsk bakgrund främst befinner sig i branscher med låga krav på utbildning. Detta kan förstås som att den svenska arbetsmarknaden är segregerad utifrån etnicitet (Hjerm & Schierup 2007). Denna

segregation kan förklaras utifrån en rad strukturella orsaker med avseende på utbildning, ålder, kön eller socialt kontaktnät – men också ifråga om diskriminering. Exempelvis är det svårt för personer födda utomlands eller med utländsk bakgrund att kompensera för sin bakgrund med utbildning (Hjerm & Schierup 2007; Schierup & Urban 2014). En försvårande faktor här handlar om tillgången till informella kontaktnät, något som är viktigt för att komma in på arbetsmarknaden (Behtoui 2013; Schierup & Urban 2014).

Bidragsberoende

Då arbete i den svenska välfärdsmodellen är centralt för tillgång till kollektiva försäkringar (Angelin 2009) och många unga inte klarar villkoren för att kvalificera sig till försäkringarna (Socialstyrelsen 2010) blir många beroende av kommunalt försörjningsstöd (Thorén 2014) vilket både innebär en kostnad för kommuner (det ekonomiska stödet flyttas från stat och försäkring till kommun och bidrag) (jfr. Salonen 1997) och inte minst en särskild utsatthet för individen med avseende på den villkorade ekonomiska situation som följer av behov av försörjningsstöd (Angelin 2009). Försörjningsstöd är utformat som ett tillfälligt ekonomiskt bistånd – och knappast utformat som en ersättning vid inkomstbortfall till följd av arbetslöshet (Salonen 1994). Men långvarigt mottagande av försörjningsstöd ökar i samhället i stort och särskilt bland unga utan arbete (Bergmark & Bäckman 2011; Thorén 2014). Då villkoren för att vara berättigad försörjningsstöd prövas efter behov skapar detta en långvarig brist på upplevd autonomi och integritet (som alltså inte blir densamma vid ersättning från andra icke behovsprövade transfereringar såsom social- och arbetslöshetsförsäkring); det skapar utestängning från gängse konsumtionsmönster och därmed sociala relationer och nätverk (Angelin 2009). Dessutom präglas relationerna till offentliga institutioner såsom socialtjänsten av stigmatisering och skamkänslor (Angelin 2009). För personer som tvingas till beroende av försörjningsstöd under långvariga perioder innebär detta svagare tillgång till förankring på arbetsmarknaden men även försämrade hälsa samt försämrade förutsättningar för politiskt och samhälleligt deltagande och kan det även innebära svårigheter ifråga om utbildningsmöjligheter (Bergmark & Bäckman 2011).

Framtidstro

Alm (2014) poängterar hur sociala och ekonomiska villkor i ungdomen är avgörande för individers framtidstro och hur negativa bilder av sin egen framtid bidrar till att återskapa social exkludering. Ungdomars framtidstro framstår i samhället generellt som ganska ljus, men här finns en variation mellan olika bostadsområden. Ungdomar, och då särskilt tjejer, i ”utanförskapsområden tenderar att se mindre ljus på framtiden än unga som bor i mer resursstarka områden” (Alm & Brännström 2011: 243) och detta gäller oberoende av socioekonomiska eller utbildningsrelaterade faktorer samt etnicitet – det är boendemiljön som påverkan tilltron till framtiden.

Sammanfattning: social exkludering med fokus på arbetsliv och ekonomi

Sammanfattningsvis kan ekonomisk resursbrist och fattigdom, både hos enskilda unga och hos familjer där unga växer upp, pekats ut som en nyckelfaktor för att förstå social exkludering. Fattigdomen är både en orsak till och effekt av marginalisering och exkludering. Det är ogynnsamt att växa upp i familjer eller i bostadsområden med svaga ekonomiska resurser. Där är risken för framtida arbetslöshet och ohälsa stor. Brist på arbetsmarknadsförankring blir senare en orsak till fattigdom och social exkludering. Risken för ogynnsamma omständigheter i dessa avseenden är större bland unga födda utomlands och hos unga med någon förälder född utomlands.

Social exkludering: utbildning och skola

Utbildning utgör en central faktor ifråga om att förstå social exkludering och en viktig arena för ungas reella möjligheter till deltagande i samhället. Skolan är en viktig arena där gränser mellan inkludering och exkludering utspelar sig och tar form. Det finns starka samband mellan barn och ungas socio-ekonomiska bakgrund och deras skolresultat. Barn från resurssvaga hem riskerar svagare eller ofullständiga betyg i relativt högre utsträckning än barn från mer resursstarka miljöer (Socialstyrelsen 2010). Barn som växer upp i familjer med behov av ekonomiskt bistånd har generellt lägre betyg än andra och lämnar dessutom i snitt skolan tidigare än andra. Dessutom har barn med sådan bakgrund ”mycket höga överrisiker för ogynnsam utveckling” med avseende bland annat på psykosociala problem senare i livet (Socialstyrelsen 2010: 228). Sedan länge är samband mellan låg utbildning och skolmisslyckanden och förhöjda risker för ohälsa, sociala problem och i förlängningen för tidig död etablerade inom forskningen (Socialstyrelsen 2010). Segregation och ojämlika förutsättningar ifråga om utbildning har visat sig också bidra till reellt minskade möjligheter till att delta i politiska processer då barn och unga i utsatthet knappast får sådan skolning (i demokrati) från hem, familj eller sociala nätverk (Tursunovic 2007). Sernhede (2011b) menar att utbildningssystemet borde vara en arena för att ge barn och unga tillgång till de sammanhang och möjligheter som krävs för substantiellt deltagande i samhället som medborgare. Skolan är en central plats där det finns möjlighet att påverka barn och unga och där det blir möjligt att bryta en utveckling präglad av ogynnsamma livsvillkor. Interventioner riktade mot elever, eller skolmiljöer, med särskild utsatthet har potential att bidra till en normaliserad livssituation i framtiden (Socialstyrelsen 2010). I det avseendet kan skolan vara en kompensatorisk arena i ett segregerat samhälle med ojämlika livsvillkor. Inte minst är det viktigt att just stöd ifråga om utbildning prioriteras av socialtjänsten för barn och unga i kontakt med eller i familjer med kontakt med socialtjänsten (Socialstyrelsen 2010).

Tilltagande skolsegregation

Skolsegregationen har, framförallt i större städer, sedan 1990-talet ökat till följd av boendemässig segregation och valfrihetsreformer och struktureras i allt högre

grad efter social och etnisk bakgrund (Axelsson 2014; Dahlstedt 2007a; Kallstenius 2014; Wigerfelt 2014). Inte minst kan skolsegregationen förstås i relation till föräldrars utbildningsnivå. Barn till föräldrar med låg utbildning presterar svagare skolresultat och skolor i redan socialt och ekonomiskt utsatta områden har under 2000-talet fått en allt högre andel av elever med bakgrund i sådana hemförhållanden. Denna utveckling gör att ideal om rätt till likvärdig skola utmanas (Gustafsson 2010). Andersson, Östh och Malmberg (2010) menar att ökningen av barn med utländsk bakgrund i skolan och mottagandet av utomeuropeiska migranter ytterligare förstärkt skolsegregationen, särskilt i de svenska storstädernas förortsmiljöer. Mått över segregation och bristande likvärdighet i skolan är högre på skolor och i områden med en relativt hög andel elever med utländsk bakgrund. Här pekas på hur ökning av andelen barn med utländsk bakgrund i socialt och ekonomiskt utsatta områden ytterligare bidrar till mönster av segregation då barn (eller deras föräldrar) med starkare resurser och svensk bakgrund i hög grad väljer att flytta eller väljer andra skolor. Problemet med skolsegregation är emellertid inte i första hand är att den är stor (relativt internationella jämförelser), men att den har en oroväckande ökande tendens (Andersson, Östh & Malmberg 2010).

Skolval och segregation

Trumberg (2011) poängterar med avseende på relationen mellan skolval och valfrihetsreformer och skolsegregation hur en rad olika faktorer samverkar ifråga om val för att skapa, upprätthålla och förstärka segregation. Bunar (2008) lyfter fram en intressant paradox ifråga om hur konkurrens och valfrihetsreformer på skolområdet samtidigt bidragit till både ökad segregation och integration. I sammanhanget av en påtaglig boendesegregation och mönster av hur resursstarka elever och föräldrar väljer bort skolor i förortsområden vilket förstärker segregation i dessa områden, så erbjuder samma valfrihet en ökad rörlighet för dessa elever vilket kan verka integrerande. Kallstenius (2014) har undersökt anledningar till aktiva skolbyten och anger två huvudsakliga upplevelser hos elever och deras föräldrar: dels att den egna skolan har en negativ utveckling med dåliga förutsättningar för lärande samt dels förhoppningar om en bättre lärandemiljö i den nya skolan. Som bakgrund betonas här inte minst hur skolorna i utsatta områden utmärks av frånvaro från elever som talar svenska. Skolbytet blir här en symbol för och strävan efter att närma sig den svenska kulturen. Att vara aktiv i skolval utgör den strategi för barnen och deras föräldrar för att hantera de strukturellt ojämlika villkor som gäller inom utbildningssystemet (Kallstenius 2014). Kallstenius (2011) pekar visserligen på hur skolvalet kan leda till integration och social inkludering för enskilda, studiemotiverade och resursstarka, elever som ett sätt att få tillgång till sociala sammanhang vilka inte begränsas av boendesegregation och andra sociala hinder. Samtidigt bidrar just detta till en homogenisering av olika skolor där skolornas elevsammansättning blir allt mindre blandad och där skolor i olika områden skiljer sig mycket från varandra vilket i ett samhällsperspektiv etablerar och förstärker just segregation. Bunar och Kallstenius (2008: 11) menar

att valfrihetsreformer inom skolvärlden skapat ”vinnarskolor i innerstaden och förlorarskolor i förorten”. Skolsegregationen blir tydlig när man fäster blicken på de skolor som har högst genomsnittsbetyg. Det är dessa skolor som har lägst andel elever utan behörighet till gymnasieprogram och de finns i områden där befolkningen är högutbildad, fast förankrad på arbetsmarknaden och med låg andel av människor med utländsk bakgrund (Kallstenius 2014). I dessa avseenden är det fria skolvalet på ett kollektivt plan selekterande samt upprätthållande och förstärkande av segregationsmönster (Ambrose 2017).

Gustafsson (2010) pekar på hur skolsegregation och bristande resurser skapar en spiral av mer framskriden segregering. När skolan inte lyckas upprätthålla ambitiösa pedagogiska arrangemang som kan, eller skulle kunna, kompensera för ojämlika förutsättningar från hem- eller boendemiljön så flyttar elever med förhållandevis goda ekonomiska och kulturella resurser (eller väljer andra skolor), vilket både tvingar skolor till mindre ambitiös verksamhet samt lämnar skolan med en mer resurskrävande grupp av elever. I det avseendet riskerar, enligt Gustafsson (2010: 75) med ett specifikt exempel på en skola i en förort som präglas av territoriell stigmatisering (det innebär att området utifrån tillskrivs attribut som avvikande och betraktas som ett problem), att en ”utanförskapets utanförskapsskola” skapas. Skolan är lokaliserad i ett område redan präglad av social och ekonomisk utsatthet där de elever som ändå har sociala och ekonomiska resurser lämnar för andra skolor. Fokus på valfrihet och konkurrens om skolpengen har även lett till en ökad individualisering i undervisningsformerna och ett allt större individuellt ansvar för lärandesituationen har visat sig missgynna framförallt elever från hem med svag utbildningsbakgrund (Axelsson 2014).

Skolan som mötesplats?

Utöver bristerna i likvärdighet så har skolmiljön allt mindre kommit att fungera som arena för möten mellan barn och ungdomar från olika sociala sammanhang (Sernhede 2014) och skolan erbjuder idag i mindre utsträckning än tidigare en väg in i det svenska samhället för barn med utländsk bakgrund (Sernhede 2010, 2011a). Icke desto mindre finns här en uppenbar potential för skolan att fungera som mötesplats. Stigendal (2004: 51) lyfter fram just skolan som ”den förmodligen viktigaste arenan i samhället för relationen mellan innanförskap och utanförskap”. Han menar att det varje dag i skolan sker möten mellan olika människor och att det därmed finns en potential i skolmiljön att bidra till social integration. I det som Stigendal (2004: 50) kallar ”utanförskapsskolor” kan det svenska samhället manifesteras sig institutionellt: det är en verksamhet som regleras av lagstiftning och där finns personal som representerar en bestämd uppsättning normer, värderingar och attityder. I ett avseende representerar personalen sina tolkningar av det svenska samhället och gestaltar detta genom sin närvaro; i ett annat avseende utgör barnen, ofta med utländsk bakgrund, ”spjutspetsar för erfarenheter och kulturer som skulle vara berikande för det svenska samhället” (Stigendal 2004: 51-52). Styrning av utbildning behöver inriktas på att blanda elever med olika

social och etnisk bakgrund över gränser i stadsmiljön i skolan på andra sätt än genom skolval. Här kan utökade samarbeten mellan skolenheter samt regelbundna och uppstyrda utbyten mellan skolor och blandning av klasser vara framkomliga vägar (Bunar 2010). Bunar (2008) menar att exempelvis gemensamma pedagogiska profiler i skolor från olika områden kan ge en grund för samarbete och utbyte och därmed skapa verkliga möten mellan elever. Att skapa mötesplatser i skolan blir inte minst viktigt för elever i mångkulturella klasser, där de får möjlighet att träffa ”svenska” elever vilket kan avmystifiera den egna annorlundaheten och tona ner den upplevda stigmatiseringen (Bunar 2008). Viktigt är dock att påpeka hur möten mellan olika skolmiljöer måste ske på ömsesidiga villkor, så det inte blir på en privilegierad grupps villkor och där den underprivilegierade gruppen ska anpassas efter den förra (Bunar 2010).

Ett grepp som har prövats för att åstadkomma integration och inkludering med skolan som arena är mer omfattande elevflyttar. Wigerfelt (2014) har beskrivit hur klasser i ett par årskurser (åk 6 och 7) flyttades från en skola i ett socialt utsatt område till en skola med högre anseende i ett annat område. Ambitionen var att motverka den tilltagande segregationen mellan skolorna – men resultatet av denna insats är splittrade. Å ena sidan fanns det elever från det mer utsatta området som lyckades skapa kontakter med barn från det andra området och som därmed fick möjligheter till bland annat svensk språkutveckling. Samtidigt fanns elever som hade svårigheter att finna tillhörighet på den nya skolan vilket snarast förstärkte känslor av annorlundahet. För dessa barn förtydligade skolbytet det omgivande samhällets negativa föreställningar om dem vilket påverkade den egna självbilden negativt. I relationerna mellan barnen från de olika områdena fanns en uppenbart hierarkisk relation där den ena gruppen var norm och som representerade ett sätt att vara på som den andra gruppen skulle anpassa sig till (Wigerfelt 2014).

Skolan och den lokala gemenskapen

Johansson och Hammarén (2013) lyfter fram att skolsegregationen inte bara bör förstås med utgångspunkt i objektiva faktorer såsom boendesegregation eller sociala och ekonomiska förutsättningar utan mer med utgångspunkt i subjektiva faktorer såsom upplevelser av hemmahörande och tillhörighet. Bunar (2010) undersöker hur det, i sammanhanget av fria skolval och marknadsorienterad konkurrens mellan skolor baserat på skolpengssystemet, kommer sig att många barn (eller deras föräldrar) inte väljer att byta från svagpresterande skolor (eller väljer att stanna). I närmiljön finns personliga relationer som bidrar till tillhörighet och kulturellt erkännande (också med avseende på etnicitet) vilket i förlängningen bidrar till att utveckla identitet och trygghet. Här finns vänner, nätverk och trygghet som skulle riskeras vid skolbyte. Upplevelser av att denna gemenskap ses som annorlunda och avvikande från samhället i övrigt, att stigmatiserande föreställningar om låg status och isolering riktas mot den mångkulturella platsen, skapar en känsla av motstånd. Att välja att stanna i den lokala och lågpresterande skolan kan förstås som ett sätt att göra sig fri från eller ta avstånd från stigmatiserande och

upplevt orättvisa föreställningar om ett ”dåligt” område och om en ”dålig skola”. I det här avseendet varnar Bunar (2008) för hur identifikationen med positionen som stigmatiserad riskerar att i allt för stor omfattning prägla ungdomarnas självförståelse och därmed underbygga förståelser av dem själva som bristfälliga, otillräckliga och annorlunda i relation till idealbilder av svenska ungdomar. Sernhede (2011b) menar att skolor i stigmatiserade förortsområden har svårt för att vara en arena för inkludering, och att de istället kan bidra till förstärka ungdomars upplevelser av främlingskap och annorlundahet. Här betonas hur den territoriella stigmatiseringen (alltså känslan av att baserat på sin rumsliga hemvist vara betraktad utifrån som annorlunda och avvikande) genomsyrar varje del av ungas vardagsliv i den utsatta förortsmiljön. Ungdomarnas förväntningar på vad exempelvis arbetslivet kan erbjuda begränsas till lågstatusjobb i tjänstesektorn vilket upplevs särskiljande från svenska ungdomar från andra områden. Samtidigt som flera ungdomar inser att deras bakgrund och socio-ekonomiska position gör dem till en andra-klassens medborgare så anpassar de sig efter den rådande ordningen och accepterar positionen som främlingar och även trivs med sin tillvaro i skolan och området. Sernhede (2011b) menar att skolan behöver hitta former för att synliggöra de olika möjligheterna för socialt exkluderade ungdomar för att kunna bidra till inkludering och delaktighet. Att erkänna den sociala jämlikheten skulle ge trovärdighet och betydelse för skolan som institution.

Föräldrastöd- och aktivering

Det kan betonas hur det i spåren av tilltagande segregation har lagts allt större fokus på hemmiljön, familj och föräldrars roll i relation till barn och ungas skolgång (Bergnéhr 2012; Dahlstedt 2014; Tallberg Broman 2014). Det är ett ansvar för föräldrar både att vara aktiva i att välja skola och i att erbjuda en stödjande pedagogisk hemmiljö för att bidra till lärande (Tallberg Broman 2014). Ojämligheten i hemförhållanden bidrar på det sättet till ojämlika förutsättningar för lärande och verklig tillgång till utbildning. Den svenska skolan har sedan länge präglats av en kompensatorisk ambition, men när föräldraengagemang blir en viktig faktor för huruvida barn lyckas i skolan så drabbar det barn som växer upp och går i skolor i områden med där hushållen har låga inkomster och där föräldrarna har låg utbildning. Barn med redan sämre förutsättningar drabbas särskilt hårt i den segregerade skolan (Bergnéhr 2012; Dahlstedt 2014).

Sammanfattning: social exkludering med fokus på utbildning och skola

Utbildning är en central faktor för att möjliggöra social inkludering och för att unga på ett verkligt sätt ska kunna delta i samhället. Samtidigt är skolan en plats där det segregerade samhället gestaltar sig och skolan är en plats som till och med i många avseenden bidrar till att upprätthålla segregation, marginalisering och social exkludering. Utvecklingen pekar mot en tilltagande homogenisering av elevsammansättningen i skolor med olika villkor och förutsättningar. Detta liksom, ojämlikhet i hemförhållanden och möjlighet till stöd från föräldrar, bidrar

ytterligare till att befästa mönster av segregation. Samtidigt är det inte bara segregationsprocesser utanför skolsammanhanget som bidrar till exkludering utan även de sätt som fria skolval kommit att användas på. Alltjämt utgör skolan ändå en av de viktigaste mötesplatserna för unga i samhället och potentialen för att skapa social inkludering bör uppmärksammas. En ambitiös skola som ger barn och unga goda möjligheter till utbildning är en förutsättning för ett samhälle som präglas av sammanhållning och social inkludering.

Social exkludering: politik och civilsamhälle

En central del ifråga om ett inkluderat medborgarskap berör de reella möjligheterna att påverka och vara del i samhällets kollektiva beslutsfattande. Det här behöver inte handla om deltagande i den formellt parlamentariska demokratis institutioner, utan kan även handla om deltagande i och tillgång till civilsamhälleliga sammanhang eller sociala nätverk med koppling till samhället i övrigt.

Deltagande i den formella politiken

Bland personer som bor i utsatta stadsdelar är deltagandet i val till kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige och riksdag generellt sett betydligt lägre än riksgenomsnittet (Edling 2015). Personer födda utomlands eller med utländsk bakgrund är underrepresenterade i de politiska församlingarna på kommun-, landstings och riksnivå. Underrepresentationen blir också tydligare i de mer prestigefyllda församlingarna (Dahlstedt 2007b). Personer som bor i särskilt utsatta stadsdelar har en lägre andel av nominerade och även valda till kommunfullmäktige, landstingsfullmäktige och riksdag (i valet 2014) (Edling 2015). I det politiska livet finns olika ”spelregler och konventioner” (Dahlstedt 2007b: 153) som försvårar för människor med utländsk bakgrund i partiorganisationerna. För att få en position partipolitisk framstår det som viktigt att kunna föra sig i den svenska möteskulturen och känna de rätta informella, svenska, koderna samt att ha bra nätverk runtomkring sig. Det är två försvårande aspekter som båda illustrerar hur tillgången till viktiga politiska rum villkoras normer om svenskhet och anpassning (Dahlstedt 2007b). Dahlstedt (2005) menar att när de demokratiska institutionerna till följd av segregation inte framstår som tillgängliga för människor i utsatta förortsmiljöer, när resurserna att delta inte framstår som möjliga att tillägna sig, när demokratin är reserverad för de med resurser, så skapas en reserverad inställning gentemot de demokratiska institutionerna hos människor med svaga resurser (i relation till de svenska demokratiska formerna), vilket förstärker social exkludering.

Civilsamhälleligt deltagande

Kings (2011) noterar, med fokus på ”civilsamhälleligt engagemang i den urbana periferin”, en alltmer tilltagande segregation som får rumsliga effekter i den moderna stadsmiljön. Bland annat visas hur segregationsmönstren ger upphov till föreningsorganisering baserad i allt högre grad på etnicitet och gemensam kultur. Det innebär inte med nödvändighet att sådana föreningar bedriver någon specifik verksamhet eller kan förstås utifrån en idé om etnisk eller kulturell homogenitet;

det innebär bara det är etnicitet eller kultur som är grunden för medlemskap och inkludering. Till exempel visas här hur föreningar erbjuder mötesplatser och sociala nätverk för individer och familjer men även hur man genom föreningslivet får tillgång till service eller tjänster som offentliga verksamheter inte lyckas tillhandahålla för grupper i utsatthet och marginalisering. Kings (2011) lyfter i det sammanhanget fram hur civilsamhället i stadsmiljöernas rumsliga utkanter anpassar sig efter de behov som uppstår i ett segregerat samhälle med svagare tillgång till välfärdens tjänster och service och själva börjar tillhandahålla tjänster och service till de som ingår i deras gemenskap. Föreningslivet kan organisera exempelvis läxhjälp, svenskundervisning eller stöd för att ta emot nyanlända där offentliga aktörer inte räcker till (Kings 2011). Föreningarna gör sig själva som välfärdsproducenter till stöd för människor utom medlemskapet och därmed som verktyg för den breda socialpolitiken (Kings 2011).

Etniska eller kulturella föreningar kan vara aktörer både *inåtriktad*, genom att mobilisera människor med en gemensam kultur, och *utåtriktad*, med fokus på att företräda gruppens intressen i politiska sammanhang (Dahlstedt 2007b). Föreningar som dessa kan utgöra viktiga politiska plattformar genom att kommunicera med politiker och myndigheter, offentliga institutioner och organ (Hosseini-Kaladjahi 2006). Detta kan förstås som ett tecken på hur det lokala föreningslivet kan utgöra en brygga mellan lokala gemenskaper och centrala myndigheter. Hosseini-Kaladjahi (2006) ser i ljuset av detta ett stort värde vid att föreningslivet får stöd av myndigheter och resurser att fungera som en demokratisk och mobiliserande kraft. Osman (2014) menar att grunden för bildningsförbundens integrationsverksamhet är att se på invandrarföreningar som bryggor mellan invandrare och majoritetssamhälle. Samtidigt som föreningar och förbund får status och legitimitet av att ingå i relationer med staten eller kommuner så riskerar de att därmed utsätts för kontroll eller anpassning till hur svenska föreningar ska organiseras (Dahlstedt 2007b; Lundstedt 2005; Ålund & Reichel 2005).

Tillgång till nätverk och sociala relationer

Samtidigt kan det noteras hur människor med bakgrund i andra länder idag i mindre utsträckning än tidigare är begränsade av tillhörighet till en specifik nation. Kulturella diasporor utvecklas över gränser och transnationella gemenskaper utvecklas vilket kan vara försvårande med avseende på anpassning till ett majoritetssamhälles normer (Khayati & Dahlstedt 2014). Även Lalander (2009) har med exempel från grupper med bakgrund i Chile pekat på betydelsen av samhörighet baserat på tidigare nationalitet för att skapa sociala nätverk och etablera känsla av gemenskap. En sådan gemenskap blir även en global gemenskap med personer från ursprungslandet som befinner sig på olika platser i världen, bland annat hemlandet. Ristilammi (2006) betonar att vi behöver förstå hur gemenskaper inte är bundna till traditionella uppfattningar av nationalitet och nationsgränser i en globaliserad värld där kommunikation över nationsgränser inte bara är en möjlighet utan även en påtaglig realitet.

Sammanfattning: social exkludering med fokus på politik och civillsamhälle

Personer med utländsk bakgrund och boende i särskilt utsatta områden är under-representerade i formellt politiska sammanhang och församlingar. Detta innebär problem både ifråga om representativitet och ifråga om hur livet i den urbana periferin framställs i politiska sammanhang. Civillsamhället blir ett sätt att delta i demokratiska sammanhang. Föreningar kan utgöra en länk mellan den formella demokratin (och dess förvaltningars) institutioner och boende i utsatta områden med annars svag tillgång till de demokratiska rummen. Föreningslivet präglas samtidigt av former för deltagande baserat på etnisk eller kulturell gemenskap, något som både kan skapa sammanhållning inom grupper och utgöra sammanhang för delaktighet och som kan bidra till att upprätta eller bibehålla gränser mot andra etniska eller kulturella grupper eller gentemot samhället i övrigt. Vidare framstår det som tydligt att det politiska deltagandet i samhället inte bör förstås begränsat till de lokala eller nationella sammanhangen. Samhällsengagemang och delaktighet kan utspela sig på transnationell eller global nivå varför det är problematiskt att definiera exkluderingen från politiska rum enbart i relation till de etablerade formerna för kommunen eller nationalstatens demokratiska former.

Social exkludering: rumslig segregation och boende

Det beskurna medborgarskapet som är centralt för att förstå social exkludering handlar även om frånvaro av reell tillgång till samhällets geografiska rum. Att inte ha reell tillgång till samma urbana miljöer och bostadsmarknad som övriga delen av befolkningen innebär ett beskuret medborgarskap (Schierup & Urban 2014).

Segregation och sociala problem

Statistiskt finns en stor samvariation mellan bostadsområdets etniska och ekonomiska status. I områden med homogen befolkning med svensk bakgrund är invånarna generellt ekonomiskt resursstarka emedan i områden med ”koncentration av synliga invandrargrupper” är invånarna generellt ekonomiskt eftersatta eller resurssvaga (Socialstyrelsen 2010: 185). I en uppmärksam rapport av Edling (2015) beskrivs hur segregation kommer till uttryck i 38 särskilt utsatta områden i svenska städer (bland dessa kan noteras Skäggetorp i Linköping). Rapporten, som baseras på data från SCB, visar att den genomsnittliga disponibla inkomsten för hushåll i de undersökta områdena ökar i låg takt och sjunker avsevärt i relation till riskgenomsnittet; att den stigande arbetslösheten i ökande grad har kommit att drabba boende i dessa områden (relativt den övriga befolkningen); att andelen personer i arbetsför ålder som varken arbetar eller studerar är kraftigt mycket högre än i övriga riket och andelen förvärvsarbetande är betydligt lägre; att andelen personer i arbetsför ålder som får ersättning genom olika transfereringar är kraftigt högre än riksgenomsnittet liksom andelen av personer med försörjningsstöd; att ohälsotalen för boende i områdena är betydligt högre än i övriga sam-

hället; att andelen barn och unga (upp till 19 år) är betydligt högre än riksgenomsnittet; andelen personer födda utomlands eller med föräldrar födda utomlands är mycket kraftigt högre i de undersökta områdena än riksgenomsnittet.

Segregation och bostadspolitik

Boendesegregation med avseende på socio-ekonomiskt och etniskt hänseende kan förstås i tre olika aspekter (Andersson 2007, 2008). För det första: det finns en tydlig etnisk boendesegregation. Den här formen av segregation överlappas av, men kan inte reduceras till, ekonomisk segregation. För det andra: det finns etniska hierarkier i segregationsmönstret ifråga om hur grupper olika utländsk bakgrund i varierande grad är bosatta i områden med få svenskfödda. För det tredje: boendesegregationen gör sig gällande både i storstäderna och utanför dessa. Den minskande andelen allmännyttiga hyresbostäder i samhället och specifikt i de större städernas ytterområden utgör en risk för segregation på bostadsmarknaden. Familjer med utländsk bakgrund och personer med ekonomiskt bistånd eller försörjning genom bidrag har begränsade möjligheter till boende i andra former och andelen med sådan bakgrund blir relativt högre i förortsmiljöernas hyresområden. Det är relativt vanligare för invandrarhushåll eller familjer med utländsk bakgrund att bo i hyresrätt vilket kan förstås både i termer av att det tar en viss tid att skapa inkomster och kunskap om marknaden men även som ett uttryck för att många från den gruppen saknar reella möjligheter till andra, framförallt självägande, boendeformer (Magnusson Turner 2008). Detta skapar åtskillnad mellan den infödda svenska befolkningen och grupper med annan etnisk bakgrund (Magnusson Turner 2008).

När segregationsmönster skapar utsatthet så måste politiken utverka medel för att kompensera för denna koncentration av resurssvagheter och för detta har allmännyttiga bostadsbolag varit ett verktyg (Andersson, Bråmås & Hogdal 2009; Salonen 2015). De kommunala, tidigare allmännyttiga, bostadsbolagens möjligheter att bidra till detta har dock allvarligt försvårats, i och med nya regler om att dessa bolag ska verka på samma affärsmässiga grunder som privata bostadsbolag, med avseende på jämlik tillgång till boende och på blandade boendeformer (Listerborn & Baeten 2016). Listerborn och Baeten (2016) menar att dagens bostadspolitik snarast bidrar till ökad boendesegregation. De lyfter fram hur upprustning av kommunala hyresfastigheter skapar förutsättningar för hyreshöjningar vilket leder till utflyttning (eller vräkningar) av boende med svaga ekonomiska resurser. Detta är exempel på hur prismässigt överkomliga bostäder som tidigare har betraktats som ett socialpolitiskt verktyg har kommit att betraktas som ett samhällsekonomiskt problem (Listerborn & Baeten 2016). Holmqvist (2009) har undersökt de politiska ambitioner som uppstått till följd av den tilltagande boendesegregationen att skapa blandat boende och integrera olika boendeformer i samma områden. Holmqvist (2009: 273) menar att de politiska ambitionerna för mer blandat boende och utjämning av boendesegregation inte backas upp i tilldelning av medel vilket ”förstärker bilden av att blandat boende är ett mål som i framtiden riskerar

att vara ett mål utan medel”. Dessutom har den mer avreglerade bostadsmarknaden samt utförsäljning eller ombildning av hyresrätter till bostadsrätter inte bidragit till mer blandat boende (Holmqvist 2009). Samtidigt ger lagen möjlighet för bostadsbolagen att använda ekonomiska överskott till åtgärder som främjar integration och social sammanhållning (Grander & Stigendal 2012). Dock har lagen inneburit att den svenska allmännyttan och dess utjämnande ambitioner urholkas och möjligheterna till kommunal bostadspolitik minskar till förmån för specifikt avgränsade projektinsatser (Grander 2015a; Grander & Stigendal 2012). Insatser med fokus på sociala relationer och områdesutveckling är inte kostsamma och därför lättare att motivera (Grander 2015b). Det är istället på en mer övergripande samhällsnivå det blir problematiskt med de allmännyttiga bostadsbolagens nya regler om affärsmässighet då det på denna nivå blir tydligt att affärsmässighet överordnas samhällsansvar (Windell 2015) – det handlar exempelvis om hårdare krav på inkomst för att få hyra bostad eller om höjda hyror i samband med renoveringar (Grander 2015b).

”Svenskglea områden” (Andersson 2008) blir en etniskt och kulturellt präglad effekt av social och ekonomisk ojämlikhet i samhället. Andersson (2008) betonar just att det handlar om ”svenskglea” snarare än ”invandrartäta” områden i det att segregationen i hög grad är en effekt av den Sverigefödda befolkningens aktiva flyttmönster. Inflyttningen i redan utsatta områden präglas av personer med svag socio-ekonomisk position och utflyttningen utgörs i högre grad av personer med starkare socio-ekonomisk position (Andersson & Bråmås 2004; Bråmås 2006) eller unga med hög utbildning (Bråmås & Andersson 2005). Dessa mönster av segregation skapar ökad polarisering i stadsmiljön och social utsatthet (Andersson, Bråmås & Hogdal 2009). Erfarenheten bland svenskfödda av att bo i svenskglea områden är ovanlig vilket kan skapa förutsättningar för mytologisering och föreställningar om annorlundahet i relation till de större städernas förortsområden (Andersson 2008). Dessutom finns en tydlig segregation mellan grupper av medborgare med bakgrund i olika länder (Nordström Skans & Åslund 2009).

Bilder av livet i utsatta stadsdelar

Samtidigt pågår det en kamp om framställningen av *förorten* och livet i förorten i politiska och mediala sammanhang (Dahlstedt 2005; Pripp 2006). I det avseendet skapas dramatiska bilder av förorten som en annorlunda och avvikande plats (Dahlstedt 2005; Tedros 2008) fylld med faror och risker (Dahlstedt 2016; Ekholm 2016) som betraktas vara specifika för just dessa platser. Inte sällan handlar det om bilder som de boende i områdena inte alls känner igen sig i men som de tvingas att förhålla sig till (Léon Rosales 2010; Lindbäck & Sernhede 2010; Pripp 2006). Dahlstedt (2005) menar att det finns en dominerande bild som skapas av förorten i media, en bild som präglas av en ”fundamental annanhet”, en bild som skiljs från det svenska samhället i övrigt, en bild som upprättar gränser mellan innanför och utanför. När denna bild blir etablerad i samhället, så blir den något som människor i förorten tvingas att förhålla sig till eller agera i relation till (Léon

Rosales 2010) – exempelvis genom att ta avstånd från den mediala bilden eller genom att separera sig från förorten (Dahlstedt 2005). Unga lär sig att se samhället som bestående av ett *vi* och ett *dem*, och där de lär sig att se sig själva som avvikare och annorlunda. Samtidigt bidrar dessa gränsdragningar till att skapa gemenskap bland unga. I det här avseendet framstår inte segregationen bara som en rumslig eller geografisk uppdelning, utan mer som en mental struktur som etableras och förstärks i ungdomarna självförståelser (Lindbäck & Sernhede 2010). Lindbäck och Sernhede (2010) visar hur stigmatisering av ungdomar som lever i stadsdelar drabbade av segregation kommer till uttryck. Mediala och politiska beskrivningar av vad det innebär att vara ung och att leva i förorten bidrar till demonisering upprätthåller föreställningar om hotfullhet och rädsla. Föreställningarna om ungdomarna som annorlunda gör att ungdomarna själva lär sig att se samhället som bestående av gränser (mellan vi och dem) tydliggjorda i termer av framförallt etnicitet. Samtidigt bidrar denna gränsdragning till att skapa gemenskap bland ungdomarna i som tillskrivs en position av utanförskap, där det snarast framstår som otryggt och ovälkommet för förortens ungdomar att röra sig i andra delar av staden än i deras eget område (Lindbäck & Sernhede 2010).

Stigendal (2016) tar de senaste årens oro och stenkastning mot representanter för majoritetssamhället såsom brandkåren som symboliskt avstamp för sin studie om samhällsgränser och gränser mellan människor i Malmö. Stigendal (2016) menar bland annat att stenkastningen illustrerar hur ungdomar i utsatta stadsdelar delvis är utestängda från samhället, att de genom sin reaktion mot exempelvis brandmän som representanter för samhället riktar sitt agerande gentemot det som de inte får tillhöra och de möjligheter som de inte får tillgång till (Stigendal 2016). Samhället är inte en statisk enhet utan måste hela tiden skapas; därmed finns de människor som är delaktiga i detta skapande, och de kan förstås som *innanför* mer eller mindre tydliga gränsdragningar. Men där finns också de människor, i synnerhet unga, som står utan delaktighet och inflytande i skapandet av samhället och de står därmed *utanför*. För delaktighet kan villkoren framstå som stränga oavsett hur informella de är: man ska vara frisk, förvärvsarbetande, ekonomiskt resursstark, med formella skolbetyg och agera på ett sådant sätt så att man bekräftar rådande normer. Stenkastningen blir ett sätt att manifesteras dessa gränser och sin egen bristande tillgång till delaktighet och sin position som i ett tillstånd av *utanförskap* (Hallin m.fl. 2010; Stigendal 2016). Schierup, Ålund och Kings (2014) sätter in upplopp, bilbränder och stenkastning i ett internationellt sammanhang och lyfter fram att Sverige tidigare setts som ett undantag ifråga om den här slags social oro, men att mönster av segregation och marginalisering som tidigare varit mer framträdande internationellt inte längre är undantagna det svenska samhället. Tillsammans med en allt mindre ambitiös välfärdspolitik har detta lett till ökad polarisering i samhället. Den underliggande orsaken till uppror och upplopp kan inte finnas på plats i de utsatta bostadsområden där de utspelar sig, utan istället i

de strukturella förutsättningar och villkor som skapar ojämlikhet ifråga om etnicitet, ekonomiska resurser, makt och rumslig tillhörighet (Schierup, Ålund & Kings 2014).

Kriminalitet och det utsatta området

Områden med denna karaktäristik är även mer känsliga för kriminella nätverk med betydande påverkan på lokalsamhället (Edling 2015). Även om Rikskriminalpolisen (2014) främst fokuserar på de tre svenska storstadsområdena finns bland annat Linköping med bland de städer där risk för sådana problem identifierats. Uppväxtförhållanden är centrala för att förstå brottsaktivitet bland ungdomar. Brottsaktiva ungdomar kommer oftare än andra från resurssvaga hem (Bäckman m.fl. 2013). I brottsstatistiken finns en viss överrepresentation av ungdomar födda utomlands eller med två föräldrar födda utomlands. Denna överrepresentation är väntad eftersom dessa ungdomar oftare än andra är uppväxta i resurssvaga hem med lägre utbildningsnivå hos föräldrar eller med ekonomiska problem och svag arbetsmarknadsanknytning och kan förklaras med sociala och ekonomiska villkor (Bäckman m.fl. 2013). Estrada och Nilsson (2011) pekar på att unga personer som lider av ekonomisk resursbrist och svag arbetsmarknadsförankring är överrepresenterade i brottsstatistik; men inte mindre viktigt så utgör omständigheter som ekonomisk resursbrist och svag arbetsmarknadsförankring även en påtaglig risk för att utsättas för brott samt därmed också högre grad av oro för att utsättas för brott (Estrada & Nilsson 2011). Detta utgör ett exempel på hur skillnader i samhället mellan olika grupper utgör en grund för social polarisering (Estrada & Nilsson 2011). Därtill kan läggas att unga män mellan 18 och 30 år gamla, uppväxta i områden med denna karaktäristik lyfts fram som särskilt i riskzonen för att rekryteras till terroristnätverk (Ismail, Billinger & Jonsson 2016).

Sammanfattning: social exkludering med fokus på rumslig segregation och boende

Det svenska stadslandskapet är påtagligt skiktat längs både socio-ekonomiska gränsdragningar samt etniska och kulturella gränser. Det finns fog för att påstå att städerna präglas av en höggradig rumslig segregation. Segregationen gör att sociala problem och social exkludering koncentreras till områden präglade av särskilt ekonomisk utsatthet och relativt övriga befolkningen i Sverige låg andel av invånare med svensk bakgrund. Den relativa homogeniseringen av personer med bristande sociala och ekonomiska resurser återskapar den områdesspecifika utsattheten genom grannskapseffekter. Segregationen bidrar även till att områden är särskilt utsatta för vissa typer av brottslighet. Avseende etnisk homogenisering så kan den framförallt förstås som ett resultat av att personer med svensk bakgrund i liten utsträckning flyttar till dessa utsatta områdena och att personer med svensk bakgrund i större omfattning flyttar därifrån – det handlar snarast om ”svensk-glesa” områden istället för ”invandrartäta”. På olika sätt framställs och upplevs livet och situationen i den urbana periferin som annorlunda och avvikande från samhällets så kallade innanförskap.

Områdesbaserade interventioner

Sett i ljuset av hur problem med segregation, marginalisering och social exkludering har tagit sig alltmer tydliga rumsliga uttryck i städernas geografi, har fokus riktats särskilt mot så kallade *problemområden* eller *utanförskapsområden*. Områdesbaserade insatser kan förstås ur en rad olika perspektiv med fokus exempelvis på stadsutvecklingsarbete eller på individuell utveckling.

Olika fokus i det områdesbaserade arbetet

Till att börja med är det viktigt att göra skillnad mellan olika slags insatser: dels sådana som avser att påverka graden av segregation (strukturförändrande) och dels sådana som avser att minska effekterna av segregation (kompensatoriska) (Andersson 2007). Områdesbaserade insatser betonar inte sällan den senare avsikten, att minska effekterna av och kompensera för existerande segregation, och följaktligen kvarstår bekymmer med graden av segregation i samhället. Det är svårt att finna stöd i forskningen att selektiva områdesbaserade insatser bryter segregation, men de kan förbättra livet för enskilda människor och förhöja välbefinnande i specifika områden (Andersson 2007). Att detta kan formuleras som en kritik mot områdesbaserat arbete, menar Lahti Edmark (2002), följer av vilka förväntningar som politiskt artikulerats med avseende på att möta segregation. Om ambitionen är att förändra grunden för segregation och sociala problem, får områdesspecifika insatser svårt att svara upp mot detta – ”att lokala projekt ska påverka strukturella problem ses som orimligt” (Lahti Edmark 2002: 63), utan här handlar det framförallt om att kalibrera förväntningar på insatser med vad som reellt sett är möjligt att uppnå (annars riskerar även framgångsrika insatser att framstå som misslyckade). Det här uttrycks även av Karlsson (2016: iv), som menar att ”de områdesbaserade projekten inte har möjlighet att verka strukturförändrande utan snarast arbetar för att minska de sociala konsekvenserna av strukturella brister” och att ”möjlighet att skapa strukturell förändring hindras av att de inte kan minska fattigdom, främja inkluderande politiska och ekonomiska processer”. En vidare kritik mot områdesbaserade insatser är dessutom att de riskerar att dölja de strukturella problemen ifråga om ojämlikhet och segregering som ligger till grund för sociala problem och social exkludering (Andersson, Bråmås & Hogdal 2009). Samtidigt som ”forskare tenderar att se staden som *segregerad*, rika respektive fattiga, svensktäta respektive svenskglea områden, tenderar politiker att fokusera på ’segregerade områden’, dvs. i praktiken endast förlorarsidan i segregationsprocesserna” (Andersson, Bråmås & Hogdal 2009: 50). Politiskt fokus på just avgränsade problemområden gör att möjliga insatser för att adressera underliggande faktorer till segregering och exkludering förbises. Andersson (2007) lyfter istället för alltför ensidigt fokus på områdesbaserade insatser fram mer långsiktiga och övergripande strategier för att minska segregationen.

Områdesbaserad socialpedagogik

Även om områdesbaserat socialt arbete – ibland kallat samhällsarbete eller även i svenska sammanhang i brist på bra översättning kallat *community work* – är ett växande fenomen i dagens svenska socialpolitik (Turunen 2009), så handlar det inte om ett nytt fenomen (Turunen 2004). Turunen (2004) och Petersson (1997) lyfter fram hur insatser med socialt arbete nära människor med behov av hjälp och stöd i särskilt utsatta och avgränsade områden, eller till och med på kvartersnivå, blev en viktig del av svenskt socialt arbete under senare delen av 1960-talet och på 1970-talet. Insatserna byggde, och bygger, på att socialarbetare, lärare, pedagoger och andra välfärdsprofessionella gjorde uppsökande insatser i specifikt problematiska närmiljöer (jfr. Henning, Lieberg & Palm Lindén 1987). Den socialpedagogiska idén var här att göra människorna i utsatta områden medvetna om och aktiva i den roll de själva spelade för att undvika problem – att göra människor delaktiga i de sociala interventionerna (Petersson 1997).

En slags insats som blivit allt vanligare bara de senaste åren är idrottsbaserade insatser för unga i utsatta områden organiserade genom samverkan mellan offentliga aktörer (exempelvis kommun) och civilsamhälle (bland annat föreningsliv, sociala entreprenörer välgörenhetsstiftelser) (Ekholm & Dahlstedt 2017; Ekholm 2016). När föreningsliv och sociala entreprenörer blir utförare av sociala insatser och kommunens verksamhet begränsar sin roll till att aktivera, samordna eller beställa, så innebär detta att insatser utförs mer av frivilliga och ideella krafter istället för av professionella välfärdsarbetare, såsom fältassistenter eller socialarbetare. Den kompetens som värderas och lyfts fram hos ledare, i samband med dessa verksamheter, är ledarnas engagemang, deras erfarenhet från uppväxt under liknande förhållanden som ungdomarna och deras möjligheter till gemenskap och förståelse samt förmåga att vara förebilder. Idrotten kan vara ett sätt att bidra till att stärka självkänsla och självförtroende för vissa av de deltagande ungdomarna och påverka deras sociala färdigheter. Men samtidigt behöver man vara medveten om att detta inte kommer av sig självt, utan det krävs en medveten strategi och socialpedagogiska handlingsplaner som följs för att kunna styra och kontrollera de processer av social förändring som eftersträvas (Ekholm 2016).

En central dimension i områdesbaserade insatser gäller mobilisering av människor i området och av de civilsamhälleliga gemenskaper och föreningar som finns där (Denvall, Heule & Kristiansen 2011). Detta har redan tidigare berörts med avseende på deltagande i politik och civilsamhälle; här poängteras dock den aktiva insatsen för att få de som betraktas som socialt exkluderade att själva involveras och göras aktiva i de insatser som riktas mot dem och deras område (jfr. Heule 2011). Heule (2011) beskriver *empowerment* eller *egenmakt* som en central aspekt av sådant arbete. Det innebär att insatser syftar till att stärka det lokala engagemanget och människors eget deltagande i vägen mot social inkludering och aktivt medborgarskap. Den områdesbaserade insatsen är då snarast att betrakta i termer av att hjälpa och underlätta människors eget samhällsengagemang utan att

insatsen präglas av professionell styrning uppifrån. Ett sådant sätt att bedriva välfärd tar som utgångspunkt att människor som i olika avseenden brister i samhällsdeltagande och vars livsvillkor präglas av social exkludering har förmågor och resurser som behöver kanaliseras och få utrymme och som därigenom kan utgöra en väg till att möjliggöra social inkludering, och att den sociala inkluderingens processer kan ske på villkoren hos de som är i en underprivilegierad position (Heule 2011).

Lahti Edmark (2002) har sammanställt en rad framgångsfaktorer för områdesbaserade insatser med avseende på att motverka segregation och social exkludering. Det är en grundförutsättning att de boendes egna medverkan tas som utgångspunkt, att insatserna framförallt riktas mot särskilt utsatta grupper som barn och ungdomar, att insatserna får tidsmässigt utrymme och underbyggs av en medvetenhet om att förändringsprocesser tar tid och att insatser byggs kring aktivt samarbete mellan olika involverade parter från offentliga aktörer såväl som civilsamhälle och de boende själva.

Fritidsgården som områdesbaserad intervention

I dessa sammanhang har även fritidsgården lyfts fram som en insats med mer specifik inriktning mot ungdomar i socialt och ekonomiskt utsatta områden, med exempelvis brottsförebyggande ambitioner och integration (Andersson & Jordan 2007). Inte minst finns en historisk kontinuitet från områdesbaserat socialt arbete genom hemgårdsverksamhet vidare till ungdomsgårdar och vidare mot den kommunaliserade fritidsgården (Olson 1982). För att en fritidsgårds verksamhet ska vara framgångsrik krävs en generös resurstilldelning som möjliggör välutrustade lokaler och som garanterar verksamhetens långsiktighet över tid. Dessa är förutsättningar för att kunna skapa förtroendefulla relationer mellan personal och ungdomar och relationer mellan verksamheten och andra aktörer i lokalsamhället. Här betonas personalens kompetens, som kan vara både av formell (med utbildning) och personlig (erfarenheter och egenskaper) karaktär. Sådana relationer är i sin tur viktiga för att skapa positiva lärmiljöer som kan bidra till egenmakt och självkänsla hos ungdomar. I dessa avseenden kan fritidsgården fungera också som en arena för relationer och kontakter med förvaltning, myndigheter och föreningsliv. Den stora vinsten med fritidsgårdsverksamhet är att dess institutionella beständighet kan utgöra en förutsättning för långsiktighet och strategiskt arbete som kan vara en nyckel för ”långsiktiga strategier för att hantera en rad av de utmaningar det mångkulturella och snabbföränderliga samhället står inför” (Andersson & Jordan 2007).

Sammanfattning: områdesbaserade interventioner för social inkludering

Det förefaller finnas en grundläggande problematik i att insatser riktade mot specifikt avgränsade områden, eller utsatta stadsdelar, knappast har möjlighet att adressera de strukturella förutsättningar och villkor som skapar sociala problem

och social exkludering. Istället balanseras de mot att mildra effekterna av segregation i de delar av staden där de problem som följer av detta är mest påtagliga. I det avseendet blir det viktigt att kalibrera förväntningar på insatser gentemot vad som är möjligt att uppnå. Med lokal förankring och breda samverkansformer tillsammans med en mångfald av lokala aktörer, offentliga och civilsamhälleliga, samt inte minst boende själva finns goda förutsättningar att genom områdesbaserade insatser förbättra livskvaliteten och kanske även möjliggöra social inkludering i olika avseenden. Centralt här förefaller det vara att ta de boendes resurser och aktivitet som utgångspunkt med fokus på att möjliggöra egenmakt (eller ”empowerment”). I dessa avseenden är det viktigt att offentliga aktörer ska kunna bidra genom att underlätta och understödja inte minst bildningsinsatser och lokal organisering av föreningsliv och civilsamhälleliga gemenskaper där deltagande i samhället kan finna olika uttryck. Här ska också fritidsgårdarnas möjlighet till långsiktigt arbete lyftas fram. Med avseende på det områdesbaserade arbetet är långsiktighet en nyckelfaktor.

Rekommendationer i litteraturen

I den litteratur som denna översikt har gått igenom finns en rad olika rekommendationer till politiker, andra beslutsfattare, tjänstepersoner och professionella som arbetar med insatser mot segregation och exkludering och för social inkludering. Dessa olika förslag och rekommendationer tar ibland utgångspunkt i mycket konkreta verksamheter och ibland i mer allmänna resonemang om politiska vägval för ett inkluderande samhälle präglad av social sammanhållning.

Stadsutveckling

Sammansättningen av boende i olika områden behöver tas hänsyn till i planeringen, och styras, för att möjliggöra integration och social inkludering (Andersson, Bråmås & Hogdal 2009). Även om det framförallt är inkomstojämlikhet som skapar segregation kan sociala konsekvensbedömningar i stadsplaneprocessen och en större blandning av bostadstyper och ägandeformer bidra till en inkluderande stadsbyggnad (Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö 2013). I det här sammanhanget betonas även vikten av fysisk upprustning och utveckling av boendemiljöerna i stadens mer utsatta områden. Kommuner kan i planprocesser bidra till arbetet med en integrerad stadsutveckling avseende blandade boendeformer. I det här sammanhanget belyses dessutom vikten av tillgång till gratis kollektivtrafik för barn och unga som ett sätt att öka den rumsliga mobiliteten mellan stadens områden – det framstår som en möjlighet att bryta de rumsliga barriärer som finns i den segregerade staden (Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö 2013).

Sociala investeringar

2010 beslutade Malmös politiker att tillsätta en kommission (Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö 2013) för att kartlägga social ojämlikhet och därtill komma med rekommendationer för en ökad social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet i framtiden². Kommissionens övergripande rekommendation är att betrakta sociala insatser som *sociala investeringar*. Detta innebär ett sätt att se på insatserna som en investering i människors utbildning, hälsa och deltagande som kommer att ge avkastning i form av höjd levnadsstandard och förbättrade livsvillkor på lång sikt och som på det sättet kan motiveras ekonomiskt. Investeringar, inte minst i barn och unga, ger vinster för samhället på längre sikt ifråga om att fler ges möjlighet att klara sin skolgång och fler kan få sunda relationer till samhällets institutioner och även bli rustade för arbetsmarknaden. Fokus här ligger framförallt på utbildning och ekonomiska resurser.

² Kommissionen bestod av flera framträdande forskare och genomförde sitt arbete genom att ta fram en omfattande mängd rapporter och underlag samt genom att redovisa en rad rekommendationer till politiker och beslutsfattare.

Utbildning

Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö (2013) lyfter fram nödvändigheten av likvärdig skola, förskola och fritidshem för alla barn. Här utpekades en kartläggning av resursbehov för att åstadkomma likvärdighet och därefter utverkande av finansieringsplan (inte tvärtom: behoven behöver ha företräde i kartläggningen framför möjligheterna till framtida finansiering). Detta berör vidare en rad åtgärder för att barn efter grundskolan ska bli behöriga för gymnasiestudier, såsom studiehandledning på modersmål och kontinuerlig uppföljning av studieresultat. Med fokus på likvärdighet föreslår kommissionen dessutom åtgärder för att skapa en integrerad elevsammansättning i stadens skolor med avseende på etnicitet, kön, socioekonomiska och prestationsmässiga faktorer. Utbildning lyfts återkommande fram i kunskapsöversikten som ett centralt område där social exkludering kan bekämpas. Inte minst mot bakgrund av hur sociala problem och social exkludering förs över från generation till generation, så utgör skolan en arena där barn och unga kan rustas med resurser för att bli delaktiga i samhället (jfr. Bäckman & Nilsson 2011; Sernhede 2011b). Men för att skolan ska kunna vara en arena för social inkludering måste den dels fungera som en mötesplats för barn och unga med olika bakgrunder och sociala villkor (Stigendal 2004) och dels organisera sina verksamheter så att alla i utbildning och samhällsliv runt omkring (familj och civilsamhälle) känner och har möjlighet till delaktighet (Sernhede 2011b; Stigendal 2004). Skolan kan vara en mötesplats inte bara mellan elever utan även en plats där barn, unga och deras föräldrar kan möta professionella representanter för det svenska samhället (Stigendal 2004). En rad olika insatser har gjorts för att skolan ska kunna fungera som en mötesplats. Här kan lyftas fram elevflyttar mellan områden (Wigerfelt 2014). Återkommande utbyten och gemensamma pedagogiska profiler och samverkan mellan olika skolor kan skapa mötesplatser för elever från olika områden och skolor (Bunar 2010). Det återkommande temat är emellertid att skolan behöver tydligare fungera kompensatoriskt för de barn och unga som har svaga resurser med sig från hemmiljön (jfr. Socialstyrelsen 2010).

Ekonomiskt skälig levnadsnivå

Med fokus på ekonomi betonar Kommissionen för ett socialt hållbart Malmö (2013) vikten av att möjliggöra en skälig levnadsnivå för alla medborgare. Kommissionen sätter särskilt fokus på att minska ekonomiska skillnader mellan hushåll. Emellertid är de kommunala möjligheterna härtill främst att ha en inkluderande kommunal verksamhet på breda fronter och med många verksamheter (som kan verka kompensatoriskt) samt att ta initiativ till diskussion med staten om brister i socialförsäkringen och om riksnormen för försörjningsstöd. I det avseendet lyfter kommissionen även fram inrättande av kommunalt familjestöd. Här avses ett ekonomiskt stöd till familjer med inkomstförhållanden som understiger riksnormen för försörjningsstöd. Kommissionen pekar på att det bör utredas hur ett sådant stöd kan utformas och hur det kan minska exempelvis försörjningsstödet. Eftersom ekonomisk utsatthet är en grundläggande faktor för att drabbas av

fler välfärdsproblem (Socialstyrelsen 2010) innebär att bekämpa social exkludering också att bekämpa fattigdom (Halleröd & Larsson 2008). Människor, unga och de familjer där unga växer upp, behöver också för deltagande i samhället uppleva självständighet och autonomi, något som försvåras av beroende av villkorat ekonomiskt bistånd för sin försörjning (jfr. Angelin 2009).

Insatser *med de involverade*

Med fokus på områdesbaserade insatser och lokala projekt för social inkludering är det viktigt att dessa tar målgruppens egna perspektiv som utgångspunkt. Insatser måste genomföras *med* istället för *för* de individer eller grupper av individer som är i fokus för interventionen (Grander & Stigendal 2012). Det innebär en mindre hierarkisk förståelse (jfr. Sernhede 2011b) av det områdesbaserade sociala arbetet. Här har den lokala organiseringen bland människor i föreningsliv eller bildningsförbund kunnat spela en viktig roll. Detta kommer inte minst till uttryck i hur offentligas roll här kan vara att underlätta och understödja lokala initiativ och bildningsinsatser (jfr. Heule 2011). Lokal organisering kan i bästa fall skapa bryggor mellan det institutionaliserade samhället och människor med svagt deltagande och kontakt med det övriga samhället (jfr. Hosseini-Kaladjahi 2006; Osman 2005).

Välfärd 2.0

På dagens arbetsmarknad står en allt större del av befolkningen allt längre från den ordinarie arbetsmarknaden, men detta innebär inte med nödvändighet att de inte är aktiva i samhällslivet eller i olika former av gemenskaper – de kan också vara sysselsatta i olika former av obetalt arbete, i hemmet eller i ideella föreningar eller gemenskaper. Stigendal (2016) menar att när människor i stor utsträckning står långt från arbetsmarknaden kan inte detta vara den enda vägen för att utforma politik för social inkludering. Kopplingen mellan lönearbete och social inkludering behöver problematiseras. Davidsson (2016) pekar på att arbete i dagens politiska debatt allt som oftast förmodas vara vägen från exkludering till inkludering, men att detta har en rad inbyggda problem. Davidsson menar att politiska beslut har skapat så tydliga villkor, en arbetsideologi, kring hur lönearbete är vägen till social inkludering att den samtidigt stigmatiserar de som av olika anledningar inte ingår i den ordinarie arbetsmarknaden. Därigenom bidrar snarast relationen mellan inkludering respektive exkludering och lönearbete att ytterligare förstärka gränsen mellan innanför och utanför och dessutom förstärka stigma av att vara utanför denna godtyckliga gränsdragning. I detta sammanhang pekar dessutom Johansson och Hornemann Møller (2009) på att det inte finns någon nödvändig koppling mellan inkludering på arbetsmarknaden och deltagande i andra sociala sammanhang. Att gå från arbetslöshet till lönearbete löser i det avseendet inte med nödvändighet social exkludering för en individ på andra arenor.

De svenska problemen med marginalisering, social ojämlikhet och exkludering kan ses i relation till liknande problem och hur dessa kommer till uttryck internationellt. Johansson, Salonen och Righard (2015) pekar på hur man i Sverige och de övriga skandinaviska länderna ofta söker inspiration från utomlands ifråga om hur utmaningar eller problem bör hanteras. I den internationella litteraturen, menar de, lyfts det fram vikten av dels satsningar på utsatta områden och satsningar för att tillse bostadstillgång för breda befolkningsgrupper, samt dels storskaliga investeringar i utbildningssystemet. Johansson, Salonen och Righard (2015) menar med detta avstamp att det är just sådana satsningar som under efterkrigstiden har präglat svensk socialpolitik. Sättet att möta dessa problem kan i det avseendet inte vara att enbart rikta ljuset mot hur problem och utmaningar hanteras i andra länder eller i samhällen med präglade av andra välfärdsmodeller än i Skandinavien och utveckla helt nya modeller och strategier, utan snarare att lyfta fram de sätt som varit framgångsrika sedan tidigare i Sverige och intensifiera de insatser för inkludering och jämlika möjligheter som varit dominerande även tidigare.

Sammanfattande reflektion

Den här kunskapsöversikten har diskuterat begreppen ”utanförskap” och ”utsatta stadsdelar” i relation till social exkludering. Social exkludering har beskrivits som ett beskuret medborgarskap ifråga om begränsade möjligheter att ta tillvara på sociala rättigheter såsom ekonomisk trygghet, utbildning och andra av välfärdens tjänster och service vilket riskerar att leda till begränsade möjligheter till deltagande i politik och samhällsliv. Ojämlighet har i dagens Sverige kommit till uttryck i segregerade stadsmiljöer, där människor vars villkor i relativt högre utsträckning präglas av utsatthet, resursbrist och social exkludering rumsligt (eller mentalt) befinner sig i städernas utkanter. Kunskapsöversikten har redovisat hur social exkludering kommer till uttryck ifråga om arbetsliv och ekonomi, utbildning och skola, deltagande i politik och civilsamhälle och hur den sociala exkluderingen tar sig rumsliga och geografiska uttryck. Kunskapsöversikten har dessutom redovisat kunskap om särskilda insatser riktade mot specifika utsatta områden och därutöver sammanställt en rad olika rekommendationer som i forskningslitteratur och från vetenskapligt håll riktats till politiker och andra beslutsfattare. Fokus i översikten har varit på att bidra med kunskap för att förstå problematiken med social exkludering och relatera detta till mönster av segregation, klyftor i samhället och upprättande av gränser mellan innanför och utanför. Att betrakta samhället med fokus på var och hur dessa gränser blir till är att rikta ljuset mot ojämlika villkor och förutsättningar och ojämlika utfall i människors levnads-mönster. Särskilt är detta angeläget med fokus på barn och unga.

Det behöver vara en uppgift för politiker och andra beslutsfattare att peka ut riktning i hur problem kan förstås och vilka mål som ska vara gällande och för tjänstemän och professionella att med väl genomarbetade underlag utforma konkreta insatser för att hantera och åtgärda de problem som anses mest angelägna. I det arbetet kan en kunskapsöversikt som denna utgöra ett konkret underlag, bidra till begreppslig precision samt bidra till att fortsatt dialog kan föras med en gemensam förståelse av hur dagens problematik med ’ungas utanförskap i utsatta stadsdelar’ ser ut och kring vilka vägar framåt som kan vara möjliga.

Efterord och utblick framåt

En viktig ambition i arbetet med denna kunskapsöversikt och rapport har varit just att lägga en grund för vidare sätt att tänka kring och utarbeta socialt arbete i praktiken. Rapportens resultat har redovisats för tjänstemän, praktiker, politiker och samverkande parter vid ett flertal tillfällen under 2017 – bland annat på ”FoU-dagen 2017” i Linköping (20170316), för Linköpings kommuns omsorgsnämnd (20170322), för samverkansgruppen i Skäggetorp (20171004), på seminarium med FoU-centrum om socialt områdesarbete (20171220). Vid dessa tillfällen har underlaget legat till grund för reflektion och vidare diskussioner. Ett viktigt fokus för den fortsatta diskussionen och det fortsatta arbetet har varit Linköpings kommuns utvecklingsarbete kring socialt områdesarbete (eller områdesbaserat socialt arbete). Idag utvecklas (och bedrivs) sådant arbete i Berga och Lambohov samt i delvis annan form i Skäggetorp i Linköping. I slutfasen av arbetet med denna rapport har just detta diskuterats med politiker, utvecklingsledare och professionella – vars kunskapande fortsättningsvis kommer att vara vägledande i utvecklingsarbetet. I dessa reflektioner och diskussioner har det handlat om hur det sociala områdesarbetet innebär en delvis omställning i det sociala arbetets fokus, från arbete med individuella klienter till arbete med lokalsamhällen och platsspecifika gemenskaper – detta för att inte riskera att det områdesbaserade arbetet begränsas till formen av att vara en traditionell socialtjänst som bara är lokalt placerad på andra platser. Här handlar det om att tänka sig det sociala arbetet som en central kraft i specifika områden och stadsdelar, med fokus på att samordna och delvis överbrygga gränser i den kommunala förvaltningen och att se områdenas specifika villkor och förutsättningar som vägledande för det sociala arbetet med människor där. Ett sådant arbete måste med viss nödvändighet förhålla sig till de institutionella gränser i den kommunala förvaltningen och politiska beslutsfattandet som avgränsar åtgärder med fokus på olika dimensioner av social exkludering från varandra. I det avseendet blir det centralt för ett områdesbaserat socialt arbete att samverka med och skapa samsyn mellan olika delar i den kommunala förvaltningen såsom skola och annan omsorg samt samverka med andra myndigheter på statlig nivå, men det handlar också om att samverka med och skapa samsyn med andra samhällsaktörer som exempelvis kyrkan, bildningsförbund och det lokala föreningslivet. Sådan samverkan ställer krav på fungerande formella liksom informella relationer bland de involverade lokala krafterna. Det är ett komplext arbete som inbegriper en mängd utmaningar. Samtidigt jobbar även ett områdesbaserat socialt arbete med de utmaningar som annat socialt arbete också ställs inför, ifråga om att nå ut till och skapa förutsättningar för arbete med människor i olika former av utsatthet, att skapa en tillgänglig socialtjänst. Bland de reflektioner och den diskussion som har förts betonas vikten av att göra sig känd lokalt i de olika områden för att kunna framstå som en tillgänglig kraft, särskilt bland människor som annars kan uppleva en svag tilltro till att ha med en myndighet eller med socialtjänsten att göra. Här är det centralt att hitta former för att våga tänka nytt

och att se det områdesbaserade sociala arbetet som ett utvecklingsarbete, väglett av tanken om att skapa förutsättningar för människor att på olika sätt ska få tillgång till och möjligheter att utnyttja sina medborgerliga rättigheter och vara inkluderade i samhället i en substantiell (mer än i en formell) mening. Arbetet med detta är utstakat och där har denna rapport redan spelat en viss roll för att introducera viktiga frågor som verksamheter behöver förhålla sig till.

Referenser

- Alm, S. (2014) Ungas framtidstro. I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (297-310). Lund: Studentlitteratur.
- Alm, S. & Brännström, L. (2011) Framtidstro – spelar det roll var man bor?. I: Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Nilsson, A. (eds) *Utanförskap* (219-250). Stockholm: Dialogos förlag.
- Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Kumlin, J. (2010) Utsatthetens olika ansikten – begreppsöversikt och analys. Arbetsrapport 2010:13. Institutet för Framtidsstudier, Stockholm.
- Ambrose, A. (2017) *Att navigera på en skolmarknad. En studie av valfrihetens geografi i tre skolor* [PhD-thesis]. Stockholms universitet, Stockholm.
- Andersson, E. & Fransson, U. (2008) Från Babylon och Chicago till Fittja. I: Magnusson Turner, L. (ed) *Den delade staden* (85-118). Umeå: Boréa.
- Andersson, E; Östh, J. & Malmberg, B. (2010) Ethnic segregation and performance inequality in the Swedish school system: a regional perspective. *Environment and Planning* 42: 2674-2686.
- Andersson, P. & Jordan, T. (2007) *Fritidsgården – en plats för samhällsbyggnad?. Reflektioner kring Mixgården i Hammarkullen*. Tryggare mänskligare Göteborg: Göteborg.
- Andersson, R. (2007) Boende och segregation. I: Peterson, A. & Hjerm, M. (eds) *Etnicitet. Perspektiv på samhället* (116-147). Malmö: Gleerups.
- Andersson, R. (2008) Skapandet av svenskglea områden. I: Magnusson Turner, L. (ed) *Den delade staden* (119-160). Umeå: Boréa.
- Andersson, R. & Bråmås, Å. (2004) Selective migration in Swedish distressed neighbourhoods: can area-based urban policies counteract segregation processes? *Housing Studies* 19(4): 517-539.
- Andersson, R; Bråmås, Å. & Hogdal, J. (2009) Fattiga och rika – segregerad stad. Flyttningar och segregationens dynamik i Göteborg 1990-2006. Göteborgs stad, rapport. Göteborg.
- Angelin, A. (2009) *Den dubbla vanmaktens logik. En studie om långvarig arbetslöshet och socialbidragstagande bland unga vuxna* [PhD-thesis]. Lunds universitet, Lund.
- Axelsson, T. (2014) Barns och ungas utbildning i ett segregerat samhälle: mångfald och migration i valfrihetens skola. Vetenskapsrådet, rapport. Stockholm.
- Bask, M. (2008) *A longitudinal approach to social exclusion in Sweden* [PhD-thesis]. Umeå universitet, Umeå.

- Behtoui, A. (2013) Social Capital and Stratification of Young People. *Social Inclusion* (1)1: 46-58.
- Bengtsson, M. (2012) Utanförskapet och underklassen. Mot en selektiv välfärds- politik. *Fronesis 40-41*: 177-188.
- Bergmark, Å. & Bäckman, O. (2011) Vad händer med socialbidragstagarna? I: Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Nilsson, A. (eds) *Utanförskap* (53-80). Stockholm: Dialogos förlag.
- Bergnéhr, D. (2012) Barnet, hemmet och skolan i ett socioekonomiskt utsatt bo- stadsområde. I: Aarsand, L. & Aarsand, P. (eds) *Familjeliv och lärande* (87- 103). Lund: Studentlitteratur.
- Bottomore, T. (1992) Citizenship and Social Class, Forty Years On. In: Marshall, TH. & Bottomore, T. (eds) *Citizenship and Social Class*. Pluto Press.
- Bråmås, Å. (2006) 'White Flight'? The Production and Reproduction of Immigrant Concentration Areas in Swedish Cities, 1990 – 2000. *Urban Studies* 43(7): 1127-1146.
- Bråmås, Å. & Andersson, R. (2005) Who leaves Sweden's large housing estates? I: van Kempen, R; Dekker, K; Hall, S. & Tosics, I. (eds) *Re-structuring large housing estates in Europe* (169-192). Bristol: The Policy Press.
- Bunar, N. (2008) *När marknaden kom till förorten – valfrihet och symboliskt ka- pital i mångkulturella områdens skolor*. Lund: Studentlitteratur.
- Bunar, N. (2010) The Geographies of Education and Relationships in a Multicul- tural City. Enrolling in High-Poverty, Low-Performing Urban Schools and Choosing to Stay There. *Acta Sociologica* 53(2): 141-159.
- Bunar, N. & Kallstenius, J. (2008) *Valfrihet, integration och segregation i Stock- holms grundskolor*. Stockholms stad, Stockholm.
- Bäckman, O. & Nilsson, A. (2011) Social exkludering i ett livsförloppsperspektiv. I: Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Nilsson, A. (eds) *Utanförskap* (143- 162). Stockholm: Dialogos förlag
- Bäckman, O; Estrada, F; Nilsson, A. & Shannon, D. (2013) Unga och brott i Sve- rige. Underlagsrapport till Barn och ungas hälsa, vård och omsorg. Socialsty- relsen, rapport. Stockholm.
- Corren (2015-03-03) "Linköping landets näst mest segregerade stad". Tillgänglig online (2016-02-20), <http://www.corren.se/nyheter/linkoping/linkoping-landets-nast-mest-segregerade-stad-7812090.aspx>
- Dahlstedt, M. (2005) *Reserverad demokrati. Representation i ett mångetniskt Sve- rige*. Umeå: Boréa.
- Dahlstedt, M. (2006) Viljan att aktivera – Mobilisering av förorten som politisk teknologi. *Utbildning & Demokrati* 15(3).

- Dahlstedt, M. (2007a) I val(o)frihetens spår: Segregation, differentiering och två decennier av skolreformer. *Pedagogisk forskning i Sverige*, nr 1.
- Dahlstedt, M. (2007b) Inflytande och politisk jämlikhet. I: Peterson, A. & Hjerm, M. (eds) *Etnicitet. Perspektiv på samhället* (148-166). Malmö: Gleerups.
- Dahlstedt, M. (2009) *Aktiveringens politik*. Malmö: Liber.
- Dahlstedt, M. (2014) Föräldrar som villkorad resurs: Skolans föräldrasamarbete i mångkulturella förorter. I: Dahlstedt, M; Hertzberg, F; Urban, S. & Ålund, A. (eds) *Utbildning, arbete, medborgarskap. Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden* (233-260). Umeå: Boréa.
- Dahlstedt, M. (2016) Drömmarnas och mardrömmarnas stad. I: Tesfahuney, M. & Ek, R. (eds) *Den postpolitiska staden* (143-169). Borås: Recito förlag.
- Davidsson, T. (2010) Utanförskapelsen. En diskursanalys av hur begreppet utanförskap artikulerades i den svenska riksdagsdebatten 2003-2006. *Socialvetenskaplig tidskrift* 17(2): 149-169.
- Davidsson, T. (2016) Är arbete inkluderande? Ett kritiskt perspektiv på det tidiga 2000-talets arbetslinje. I: Petersson, F. & Davidsson, T. (eds) *Social exkludering. Perspektiv, process, problemkonstruktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Denvall, V., Heule, C. & Kristiansen, A. (2011) Social mobilisering: en inledande positionering. I: Denvall, V., Heule, C. & Kristiansen, A. (red) *Social mobilisering – en utmaning för socialt arbete* (13-20). Malmö: Gleerups.
- Edling, J. (2015) Förorterna som Moder Svea glömde. En dokumentation av en obefintlig integrationspolitik. Flexicurity/Verdandi, rapport. Stockholm.
- Ekholm, D. (2016) Sport as a Means of Responding to Social Problems. Rationales of Government, Welfare and Social Change [PhD-thesis]. Linköpings universitet, Linköping.
- Ekholm, D. & Dahlstedt, M. (2017) Football for inclusion: examining the pedagogic rationalities and the technologies of solidarity of a sports-based intervention in Sweden. *Social Inclusion* 5(2): 232-240.
- Estrada, F & Nilsson, A. (2011) Fattigdom, segregation och brott. I: Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Nilsson, A. (eds) *Utanförskap* (251-274). Stockholm: Dialogos förlag
- Franzén, M. (2008) Problemet segregation: en orättvis jämförelse. I: Magnusson Turner, L. (ed) *Den delade staden* (25-50). Umeå: Boréa.
- Fritzell, J. (2011) Fattig och rik i Sverige. I: Alm, S; Bäckman, O; Gavanoas, A. & Nilsson, A. (eds) *Utanförskap* (27-52). Stockholm: Dialogos förlag
- Grander, M. (2015a) Allmännyttans samhällsansvar. I: Salonen, T (ed) *Nyttan med allmännyttan* (160-188). Stockholm: Liber.

- Grander, M. (2015b) Samhällsansvar på affärsmässiga villkor – tolkningar och konsekvenser av lagen om kommunala bostadsaktiebolag. I: Salonen, T (ed) *Nyttan med allmännyttan* (189-210). Stockholm: Liber.
- Grander, M. & Stigendal, M. (2012) Att främja integration och social sammanhållning. En kunskapsöversikt över verksamma åtgärder inom ramen för kommunernas bostadsförsörjningsansvar. Sveriges kommuner och landsting, rapport. Stockholm.
- Gustafsson, J. (2010) Partnerskap, skolprestationer och ekonomiska realiteter i en territoriellt stigmatiserad förort. *Utbildning & Demokrati* 19(1): 63-84.
- Halleröd, B. & Larsson, D. (2008) Poverty, welfare problems and social exclusion. *International Journal of Social Welfare* 17: 15-25.
- Hallin, P.O; Jashari, A; Listerborn, C. & Popoola, M. (2010) Det är inte stenarna som gör ont. Röster från Herrgården, Rosengård – om konflikter och erkännande. Malmö högskola, rapport. Malmö.
- Henning, C; Lieberg, M. & Palm Lindén, K. (1987) *Boende, omsorg och sociala nätverk. Kommunal omsorg i närmiljön*. Statens råd för byggnadsforskning: Stockholm.
- Heule, C. (2011) Socialt arbete som mobilisering. I: Denvall, V; Heule, C. & Kristiansen, A. (eds) *Social mobilisering – en utmaning för socialt arbete* (19-32). Malmö: Gleerups.
- Holmqvist, E. (2009) Politik och planering för ett blandat boende och minskad boendesegregation. Ett mål utan medel? [PhD-thesis]. Uppsala universitet.
- Hosseini-Kaladjahi, H. (2006) Lokal integration. Hinder och möjligheter i integrationsarbete i ett lokalsamhälle. I: Ramberg, I. & Pripp, O. (eds) *Fittja, världen och vardagen* (53-82). Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Hjerm, M. & Schierup, C.U. (2007) I: Peterson, A. & Hjerm, M. (eds) *Etnicitet. Perspektiv på samhället* (96-115). Malmö: Gleerups
- Ismail, E; Billinger, M. & Jonsson J. (2016) Ung och extrem – om våldsbejakande islamistisk extremism. Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, rapport. Stockholm.
- Johansson, H. & Hornemann Møller, I. (2009) Vad menar vi med aktivering? I: Johansson, H. & Hornemann Møller, I. (eds) *Aktivering – arbetsmarknadspolitik och socialt arbete i förändring* (9-29). Malmö: Liber.
- Johansson, M; Salonen, T. & Righard, E. (2015) Urban marginalisation in Scandinavian cities. I: Righard, E; Johansson, M. & Salonen, T. (eds) *Social Transformations in Scandinavian Cities. Nordic Perspectives on Urban Marginalization and Social Sustainability* (281-288). Lund: Nordic Academic Press.

- Johansson, T. & Hammarén, N. (2013) Inre och yttre resor. Segregation. Urbana vägval och ungdomens studieplaner. I: Bunar, N. & Sernhed, O. (eds) *Skolan och ojämlikhetens urbana geografi. Om skolan, staden och valfriheten* (133-164). Göteborg: Daidalos.
- Kallstenius, J. (2011) *De mångkulturella innerstadsskolorna: Om skolval, segregation och utbildningsstrategier i Stockholm*, (diss.) Stockholm University.
- Kallstenius, J. (2014) Är svensk skola bättre? Skolval som strategi. I: Dahlstedt, M; Hertzberg; F; Urban, S & Ålund, A. (eds) *Utbildning, arbete, medborgarskap. Strategier för social inkludering i den månggetniska staden* (133-147). Umeå: Boréa.
- Karlsson, S. (2016) *Områdebaserad politik – möjligheter till strukturell förändring. Lokalt utvecklingsarbete i marginaliserade bostadsområden i Malmö* [PhD-thesis]. Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm.
- Khayati, K. & Dahlstedt, M. (2014) Diaspora formation among Kurds in Sweden: Transborder citizenship and politics of belonging. *Nordic Journal of Migration Research* 4(2): 57-64.
- Kings, L. (2011) *Till det lokalas försvar. Civilsamhället i den urbana periferin*. Lund: Arkiv förlag.
- Kommission för ett socialt hållbart Malmö (2013) Malmös väg mot en hållbar framtid. Hälsa, välfärd och rättvisa. Rapport, Malmö stad. Tillgänglig online (2016-02-20), http://malmo.se/download/18.3108a6ec1445513e589b90/1393252127222/malmo%CC%88kommissionen_slutrapport_2014.pdf
- Lahti Edmark, H. (2002) *Förort i fokus – interventioner för miljoner*. Integrationsverkets rapportserie 2002:01. Integrationsverket, Norrköping.
- Lalander, P. (2009) *Respekt*. Malmö: Liber.
- León Rosales, R. (2010) *Vid framtidens hitersta gräns. Om maskulina elevpositioner i en multietnisk skola*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Levitas, R. (2005) *The inclusive society? Social exclusion and the New Labour*, 2nd edition. New York: Palgrave MacMillan.
- Lindbäck, J. & Sernhede, O. (2010) Det ”integrerade” gymnasiet och den segregerade staden. Elevers berättelser om det urbana rummet och platsens betydelse. *Utbildning & Demokrati* 19(1): 115-140.
- Lister, R. (1990) *The exclusive society. Citizenship and the Poor*. London: Child Poverty Action Group Ltd.
- Listerborn, C. & Baeten, G. (2016) ”Landskronas vägval”: När bostäder åt alla blev ett kommunalt problem. I: Tesfahuney, M. & Ek, R. (eds) *Den postpolitiska staden* (52-80). Borås: Recito förlag.

- Lundstedt, A. (2005). *Vit governmentalitet. "Invandrarkvinnor" och textilhantverk – en diskursanalys* [PhD-thesis]. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Magnusson Turner, L. (2008) Invandring och segregation. I: Magnusson Turner, L. (ed) *Den delade staden* (9-24). Umeå: Boréa.
- Marshall, T.H. (1950). *Citizenship and Social Class, and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mörtvik, R. (2014) Unga utanför. Om orsaker till långvarigt utanförskap. I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (79-90). Lund: Studentlitteratur.
- Nilsson, A. & Bäckman, O. (2014) Unga som varken arbetar eller studerar. Riskfaktorer och konsekvenser i fyra födelsekohorter. I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (57-78). Lund: Studentlitteratur.
- Nordström Skans, O. & Åslund, O. (2009) *Segregation i storstäderna*. Stockholm: SNS förlag.
- Olofsson, J. (2014) Ökade sociala risker. En bakgrund om ungdomsarbetslöshet och utanförskap. I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (21-40). Lund: Studentlitteratur.
- Olson, H-E. (1982) *Från hemgård till ungdomsgård. En studie i den svenska hemgårdsrörelsens historia*. Stockholm: RSFH:s Förlag.
- Osman, A. (2005) Folkbildning i "integrationens" tjänst. Folkbildningens dilemma och invandrarföreningars pragmatism. I: Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (eds). *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande* (191-230). Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, rapport (SOU 2005: 112). Stockholm.
- Osman, A. (2014) Invandrarföreningar: Arenor för aktivitet och motstånd. I: Dahlstedt, M; Hertzberg, F; Urban, S. & Ålund, A. (eds) *Utbildning, arbete, medborgarskap. Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden* (341-362). Umeå: Boréa.
- Petersson, K. (1997) Viljan att förekomma – om unga i den svenska profylaxens ordningsprojekt. In: Dahlgren, L. & Hultqvist, K. (eds) *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd* (161-208). Stockholm: HLS Förlag.
- Pierson, J.H. (2016) *Tackling Poverty and Social Exclusion. Promoting Social Justice in Social Work*. New York: Routledge.
- Pripp, O. (2006) Mediabilder och levd erfarenhet. I: Ramberg, I. & Pripp, O. (eds) *Fittja, världen och vardagen* (41-72). Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Rikskriminalpolisen (2014) En nationell översikt av kriminella nätverk med stor påverkan i lokalsamhället. Underrättelsesektionen, rapport. Stockholm.

- Ristilammi, P-M. (2006) Memento Rosengård. I: Sernhede, O. & Johansson, T. (eds) *Storstadens omvandlingar. Postindustrialism, globalisering och migration. Göteborg och Malmö* (211-222). Göteborg: Daidalos.
- Salonen, T (1994) *Välfärdens marginaler*. Stockholm: Publica.
- Salonen, T. (1997) Övervältringar från socialförsäkringar till socialbidrag. Meddelanden från Socialhögskolan i Lund 1997:8. Lunds Universitet.
- Salonen, T. (2015) En allmännytta i tiden? I: Salonen, T (ed) *Nyttan med allmännyttan* (11-24). Stockholm: Liber.
- Schierup, C.U. (2008) Social exkludering och medborgarskap I Sverige och EU. I: Blomqvist, P. (ed) *Den gränslösa välfärdsstaten. Svensk socialpolitik i det nya Europa* (176-199). Stockholm: Agora.
- Schierup, C.U. (2010) "Diversity" and Social Exclusion in Third Way Sweden. The "Swedish Model" in Transition 1975-2005. *TheMES. Themes on Migration and Ethnic Studies, no. 35*. Linköping.
- Schierup, C.U. & Urban, S. (2014) Social exkludering: Ett beskuret medborgarskap. I: Dahlstedt, M; Hertzberg, F; Urban, S. & Ålund, A. (eds) *Utbildning, arbete, medborgarskap. Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden* (57-100). Umeå: Boréa.
- Schierup, C.U; Ålund, A. & Kings, L. (2014) Reading the Stockholm riots - a moment for social justice? *Race & Class* (55)3: 1-21.
- Schröder, L. (2014) Unga med utländsk bakgrund. I: Olofsson, J. (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (109-121). Lund: Studentlitteratur.
- Sernhede, O. (2010) Förorten och skolan. *Utbildning & Demokrati* 19(1).
- Sernhede, O. (2011a) *Förorten, skolan och ungdomskulturen: reproduktionen av marginalitet och ungas informella lärande*. Göteborg: Daidalos.
- Sernhede, O. (2011b) School, youth culture and territorial stigmatization in Swedish metropolitan districts. *Young* 19(2): 19-180.
- Sernhede, O. (2014) Segregationen, skolan och ungas informella lärande. I: Sernhede, O & Tallberg Broman, I. (eds) *Segregation, utbildning och ovanliga läroprocesser* (188-206). Stockholm: Liber.
- Socialstyrelsen. (2010) *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stigendal, M. (2004) *Framgångsalternativ. Mötet i skolan mellan utanförskap och innanförskap*. Lunds: Studentlitteratur.
- Stigendal, M. (2016) *Samhällsgränser. Ojämlighetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*. Stockholm: Liber.

- Tallberg Broman, I. (2014) Segregering som målsättning eller konsekvens? Om segregation i svensk skola i ett historiskt och nutida perspektiv. I: Sernhede, O & Tallberg Broman, I. (eds) *Segregation, utbildning och ovanliga lärprocesser* (19-38). Stockholm: Liber.
- Tedros, A. (2008) *Utanför storstaden. Konkurrerande framställningar av förorten i svensk storstadspolitik* [PhD-thesis]. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Thorén, K. (2014) Den kommunala arbetsmarknadspolitiken och arbetslösa ungdomar. I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (233-22). Lund: Studentlitteratur.
- Trumberg, A. (2011) *Den delade skolan. Segregationsprocesser i det svenska skolsystemet* [PhD-thesis]. Örebro universitet, Örebro.
- Tursunovic, M. (2007) Skolan och demokratifostran. I: Peterson, A. & Hjerm, M. (eds) *Etnicitet. Perspektiv på samhället* (167- 193). Malmö: Gleerups.
- Turunen, P. (2004) *Samhällsarbete i Norden. Diskurser och praktiker i omvandling* [PhD-thesis]. Växjö universitet, Växjö.
- Turunen, P. (2009). Nordic Community Work in Transition. In: Hutchinson, G.S. (ed.) *Community Work in the Nordic Countries – New Trends* (38-63). Oslo: Universitetsforlaget.
- Wadensjö, E. (2014) Ungdomsarbetslösheten – vad är problemet? I: Olofsson (ed) *Den långa vägen till arbetsmarknaden. Om unga utanför* (41- 56). Lund: Studentlitteratur.
- Wigerfelt, B. (2014) Skolintegration med förhinder. I: Sernhede, O & Tallberg Broman, I. (eds) *Segregation, utbildning och ovanliga lärprocesser* (39-53). Stockholm: Liber.
- Windell, K. (2015) Samhällsnytta och affärsnytta i samspel? I: Salonen, T (ed) *Nytan med allmännyttan* (107-131). Stockholm: Liber.
- Ålund, A. & Reichel, I. (2005) I: Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (eds) *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande* (231-260). Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, rapport (SOU 2005: 112). Stockholm.

FoU-rapporter i FoU Centrum

- FoU-rapport 1:2002 **Els-Marie Anbäcken**, (red), Kultur och meningsfull vardag inom äldreomsorgen
- FoU-rapport 2:2002 **Eva Hill, Agneta Johnsson**, Samtalsgrupper – som metod i arbete med separerade föräldrar. Rapport om fokusgruppsintervjuer
- FoU-rapport 3:2002 **Sophia Lövgren**, Att planera ett äldreboende: Sörgården - från ritbord till inflyttning. Slutrapport av delstudie ett.
- FoU-rapport 4:2002 **Karin Rulander**, Utvärdering av KUB-projektet – ett öppenvårdsprojekt för barn och ungdomar i Kinda kommun ur ett brukarperspektiv.
- FoU-rapport 5:2002 **Owe Anbäcken, Jan-Olof Hugozon**, Rehab Resurscentrum, en studie av ett utvecklingsprojekt inom äldreomsorgen, Linköping 1997-2000.
- FoU-rapport 6:2002 **Susanna Djerf, Maud Frithioff, Magnus Löfgren**, Egenutvärdering av KUB-projektet.
- FoU-rapport 7:2002 **Lisa Nylund, Christina Bexing**, Hemlöseprojektet 1999-2001.
- FoU-rapport 8:2002 **Anita Karlsson, Lena Lundmark**, Förebyggande av fallskador bland äldre personer i särskilt boende – en multiprofessionell kvalitetsmodell.
- FoU-rapport 9:2003 **Eva Forss, AnnMari Löf**, Hur utbildning av vårdpersonal påverkar äldres utevistelser på särskilt boende. Utevistelsens hälsobefrämjande effekter på människan.
- FoU-rapport 10:2003 **Owe Anbäcken, Helena Klöfver**, Implementering av ett kvalitetssystem. En studie inom omsorgsverksamheten i Åtvidaberg.

- FoU-rapport 11:2003 **Eva Hill, Agneta Johnsson**, Samtalsgrupper – som metod i arbetet med separerade föräldrar. En arbetsmodell.
- FoU-rapport 12:2003 **Helena Klöfver, Lise-Lotte Ardell**, Vad tycker ungdomar om Råd och Stöds ungdomsverksamhet? Utarbetandet av ett utvärderingsinstrument.
- FoU-rapport 13:2003 **Katarina Berzell, Maria Persson, Sara Ågren**, Projekt Trampolin. Egenutvärdering av en projektverksamhet.
- FoU-rapport 14:2003 **Eva Ellström, Bodil Ekholm**, Att lära i arbetslag. En studie inom hemtjänsten.
- FoU-rapport 15:2003 **Irène Johansson**, Etnicitet och åldrande är mer än äldre invandrare.
- FoU-rapport 16:2004 **Christin Strömstedt**, Arbetsrehabilitering för psykiskt funktionshindrade och Daglig Verksamhet för personer med utvecklingsstörning - ett samverkansprojekt mellan olika huvudmän
- FoU-rapport 17:2004 **John Boman, Stefan Johansson**, Organiseringen av individ- och familjeomsorgen i Östergötlands län. En pilotstudie.
- FoU-rapport 18:2004 **Irene Rönnqvist, Agneta Lindgren**, Kompetens- och verksamhetsutveckling vid sex BoDa-enheter. Beskrivning och utvärdering vid sex BoDa-enheter (boende och daglig verksamhet) för gravt utvecklingsstörda personer i Linköpings kommun.
- FoU-rapport 19:2004 Projektgrupp: **Johan Adriansson, Cecilia Borg, Andreas Capilla, Ammie Envall, Lisbeth Nilsson, Sirpa Lumme, Stefan Ringdahl, Kicki Zentio**, Den livskraftiga arbetsplatsen. En förstudie vid äldreboendet Danbomsgården i Kinda kommun.
- FoU-rapport 20:2004 **Owe Anbäcken, Mats Ericsson**, Bygga för en ny generation, Förändring och lärande på deltagarnas villkor
- FoU-rapport 21:2004 **Sophia Lövgren**, Att planera ett äldreboende: Ett Sörgården för de äldre? Rapport två
- FoU-rapport 22:2004 **Ann-Christin Cederborg**, Kan frivilliga öppenvårdsinsatser löna sig?

- FoU-rapport 23:2004 **Henrik Danielsson, Malin Wass, Jerker Rönnberg**, Utvärdering av projektet Arbete och sysselsättning för yngre funktionshindrade i Linköpings kommun
- FoU-rapport 24:2005 **Eva Hill, Agneta Johnsson**, Samtalsgrupper – som metod i arbetet med separerade föräldrar. Rapport om Fokusgruppsintervjuer; en Arbetsmodell och Utvärdering.
- FoU-rapport 25:2005 **Olle Knutsson**, Samverkan inom missbruksvården i Boxholm, Kinda, Ydre och Ödeshög kommuner.
- FoU-rapport 26:2005 **Kerstin Angvik, Liselotte Björk**, Anhörigstöd på dagverksamhet för personer med demenshandikapp
- FoU-rapport 27:2005 **Mikael Nilsson**, Kompetenscentrum för utveckling av gruppinriktat socialt arbete.
- FoU-rapport 28:2005 **Annika Larsson**, Kund, Omsorgstagare eller Pappa. En studie av mötet mellan pensionär och enhetschef i hemtjänsten vid tecknandet av serviceavtal.
- FoU-rapport 29:2005 **Stefan Johansson**, Så ett frö och låt det gro. En studie av det särskilda boendet Aspen i Vadstena.
- FoU-rapport 30:2005 **Kjell Thun** (red.), Den Hälsöfrämjande och livskraftiga arbetsplatsen. Ett projekt med offentliga och privat verksamhet i nätverkssamarbete juni 2002-augusti 2004.
- FoU-rapport 31:2006 **Britt Lundén**, Nio år efteråt. En uppföljning av alla som 1996 hade offentlig omsorg i hemmet i Motala kommun.
- FoU-rapport 32:2006 **Ylva Bjerke, Anita Karlsson**, Delaktig till 100 %. Ett Hela-projekt inom Produktion Omsorg i Linköpings kommun
- FoU-rapport 33:2006 **Annlouise Gadd, Elisabet Kjellander, Lotta Lindgren**, Familjegruppsamtal. Bamse-teamets metodutveckling av sociala utredningar gällande fysisk misshandel av barn.
- FoU-rapport 34:2006 **Ingalill Thor, Per-Erik Ellström, Bodil Ekholm, Eva Ellström, Dan Rönnqvist**, FoU i praktiken. En studie av aktörer och projekt inom en flerkommunal FoU-verksamhet.
- FoU-rapport 35:2006 **Ann-Christin Cederborg**, Barns Behov I Centrum, Perspektiv på socialtjänstens utredningsarbete när barn misstänks fara illa.

- FoU-rapport 36:2006 **Bo Davidson, Dan Rönnqvist**, Kompetensförsörjning inom äldreomsorg.
- FoU-rapport 37:2006 **Ann-Christin Cederborg**, ”Lönsamhet” med frivilliga öppenvårdsinsatser - En långtidsuppföljning av klienters utveckling.
- FoU-rapport 38:2007 **Anne-Sofie Anlén, Gun Lanneström, Maj Berg**, Samtalsbehandling och taktil stimulering - en utvärdering av behandlingsinsatser
- FoU-rapport 39:2007 **Tobias Leoson**, Avslutade institutions- och familjehemsplaceringar av ungdomar 2004-2005. Beskrivning och analys
- FoU-rapport 40:2007 **Petra Dannapfel**, Makten över vardagen. Omsorgsarbete och brukarinflytande ur hemtjänstpersonalens perspektiv
- en fokusgruppsstudie
- FoU-rapport 41:2007 **Linda Schultz, Helena Klöfver**, Delrapport från Landeryds Ängar, en studie av ett samverkansprojekt mellan Linköpings kommun och Östergötland läns landsting.
- FoU-rapport 42:2008 **Jenny Dahl, Mats Greiff**, Samforskning. Ett utvärderings- och kompetensutvecklingsprojekt med familjen som lärare
- FoU-rapport 43:2008 **Lena Hallgren-Berger**, Filbytare i backspegeln. Uppföljning av ungdomar som varit inskrivna hos Filbytergruppen, Stöd och arbetsträning, vid Linköpings kommun.
- FoU-rapport 44:2008 **Lena Josefsson**, Anhörigvårdarens upplevelser av roller och känslor i relation till närstående och växelboende.
- FoU-rapport 45:2008 **Lise-Lotte Ardell**, Från Bistånd till Service. En studie om organisationens betydelse för utveckling av arbets sätt.
- FoU-rapport 46:2008 **Lisbeth Eriksson**, Behandling utan hinder, - utvärdering av projektet ”HVB på service”.
- FoU-rapport 47:2008 **Malena Gustavson**, Om att stödja våldsutsatta kvinnor som missbrukar. Reflektioner kring Projekt Greta på Stadsmissionen i Linköping.

- FoU-rapport 48:2009 **Lina Nyqvist & Isabella Sedin**, Metoder och arbetssätt på ett kommunalt HVB-hem.
- FoU-rapport 49:2009 **Pernilla Bergström**, Utveckling av kontaktmannaskap och lärande samtal - en studie genomförd inom äldreomsorgen.
- FoU-rapport 50:2009 **Elisabet Cedersund, Katarina Lundborg, Els-Marie Anbäcken**, Garnisonen - ett steg på väg!, Om starten av ett korttidsboende för äldre personer på väg hem från sjukhus.
- FoU-rapport 51:2009 **Susanne Engström, Maria Lindahl, Lisa Tällberg**, En metod det svänger om! Rytmtterapi för personer med neurologiska skador.
- FoU-rapport 52:2009 **Ann-Marie Markström**, Serviceinsatser inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. Möjligheter och dilemman.
- FoU-rapport 53:2009 **Stefan Lundberg**, ACTION – ett anhörigstöd. Testat i Linköpings kommun under 2 år
- FoU-rapport 54:2009 **Åse Andersson**, Vad är det som är så tungt? En studie i upplevelse av arbetsbelastning i arbetet med ekonomiskt bistånd på ett socialkontor
- FoU-rapport 55:2009 **Madelene Olofsson, Jennie Pettersson**, Alltid en fot i verksamheten” – En studie om en kompetens-utvecklingsenhet inom demensomsorgen
- FoU-rapport 56:2009 **Ann-Charlotte Münger**, Att förebygga och förhindra mäns våld i nära relationer inom Östergötlands län, Kvinnors upplevelser och erfarenheter av uppbrottsprocessen – en kunskapsöversikt och en intervjustudie av kvinnors egna berättelser om sitt uppbrott
- FoU-rapport 57:2009 **Tomas Köhler, Gustaf Åberg**,Handledning som lärande- och utvecklingsform. - En kvantitativ studie inom demensvården
- FoU-rapport 58:2009 **Linda Schultz**, Kompetensutveckling inom äldreomsorgen. En utvärdering av arbetet med den statliga satsningen Kompetensstegen i Linköpings kommun
- FoU-rapport 59:2009 **Terese Andersson, Emelie Ingmarsson**, Demensutbildning steg ett, två & tre. Lednings och medarbetares uppfattningar om en genomförd kompetensutvecklingsinsats

- FoU-rapport 60:2009 **Erica Byström & Mats Ericsson (Redaktörer)**, Lärande och förändringsarbete inom äldreomsorgen. En uppdragsutbildning inom ramen för Kompetensstegen 2008-2009
- FoU-rapport 61:2009 **Eva Ellström**, Att arbeta med utveckling i praktiken. En studie av ledarskap och lärandemiljöer inom hemtjänstverksamhet
- FoU-rapport 62:2009 **Emelie Berglund**, Stöd på lika villkor? Hur kvinnor och män upplever stödet de får från socialtjänsten utifrån en enkätundersökning i Linköpings kommun 2008
- FoU-rapport 63:2010 **Elisabeth Sundin, Malin Tillmar**, Uppföljning av ”Eget val” inom hemtjänsten i Linköpings kommun. Utförarperspektiv
- FoU-rapport 64:2010 **Ingela Larsson Kindeland, Susanne Sundström**. ”Att få alla med på tåget” – kritiska faktorer för implementering av metodverktyg inom demensvården
- FoU-rapport 65:2011 **Bo Davidson (Redaktör)**, Lärcenter för en god demensvård. Ett FoU-projekt för att utveckla en lokal kompetens-utvecklingsenhet inom demensvården i Linköpings kommun
- FoU-rapport 66:2011 **Bo Lundén**, Utvärdering som stöd för utveckling. En studie om vårdtagares och anhörigas syn på äldreboende kopplat till verksamhetsutveckling.
- FoU-rapport 67:2011 **Maria Hengren**, Individanpassat bemötande på demensboende genom ett Jag-stödjande förhållningssätt – utifrån ett lärande perspektiv
- FoU-rapport 68:2012 **Margareta Bredmar & Bo Davidson (Redaktörer)**, Familjer i socialtjänsten - levnadsvillkor, livssituation och erfarenheter av socialtjänsten. Ett FoU-projekt om barn, ungdomar och deras föräldrar i sex kommuner i Östergötland. Slutrapport fas 1.
- FoU-rapport 69:2012 **Lena Andersson**, Organisering för samordning och samsyn. En studie av Kindas kärntrupp för rehabiliteringssamverkan kring äldre.
- FoU-rapport 70:2012 **Kia Palm Hjert**, Mer än att ”bara dricka kaffe”. Att verka för en evidensbaserad praktik på en dagverksamhet för vuxna med psykisk funktionsnedsättning.

- FoU-rapport 71:2012 **Ingela Harrelind, Yvonne Mellberg Jakobsson**, Det första samtalet med Vägledningscentrum. Mötesmetoder.
- FoU-rapport 72:2013 **Linda Schultz**, ”Det har inte varit någon tuppfäktning här”. Slutrapport från Landeryds ängar – En studie av ett boende med särskild service som drivs gemensamt av Linköpings kommun och Östergötland läns landsting.
- FoU-rapport 73:2013 **Emma Lustig, Lisa Sköld**, Kan interaktiv forskning vara framtidens melodi vid förändring av socialt arbete? - En kvalitativ studie av interaktiv forskning som metod i FoU-projektet ”Familjer i Socialtjänsten”.
- FoU-rapport 74:2014 **Hanna Leinhard**, Bilder av pappor – mammor med barn aktuella inom socialtjänsten beskriver sina och sina barns pappor. Rapport från fas 2 inom FoU-projektet, Familjer i socialtjänsten.
- FoU-rapport 75:2014 **Lusiya Bozan, Susanne Gruber**, Mötet mellan klient och socialtjänst – ur ett föräldra- och socialsekreterarperspektiv.
- FoU-rapport 76:2014 **Margareta Bredmar, Bo Davidson, Hanna Leinhard, Gunilla Petersson**, Pengarna, barnen och livet. En kvalitativ studie av familjer med sammansatta problem och deras möte med socialtjänsten.
- FoU-rapport 77:2015 **Annika Rehn**, Livsberättelser som metod för att utveckla daglig verksamhet.
- FoU-rapport 78:2016 **Eklöf Jussi, Långström Magnus**, Familjehemsrekrytering, en genomgång av teori och praktik.
- FoU-rapport 79:2016 **Sofie Bergström, Lovisa Gustafsson, Susanna Müller, Susan Pryning**, Hållbar Hälsa, ett utvecklingsprojekt för brukare och personal inom LSS-verksamheten.
- FoU-rapport 80:2017 **Bo Davidsson, Elisabeth Wiman**: Uppföljning av hemsjukvård i ordinärt boende i Östergötland. Slutrapport
- FoU-rapport 81:2107 **Lina Helgstrand**: Uppföljning av mottagningsstrukturen för ensamkommande barn i Linköpings kommun. Intervjuer med barn, ungdomar och personal. Delrapport 1
- FoU-rapport 82:2017 **Margareta Bredmar, Gunilla Petersson**: Kunskapsöversikt. Case Management i den sociala barnavården

FoU-rapport 83:2017 **Redaktör: Bo Davidsson,**
Medförfattare: Margareta Bredmar. Kristina
Hellberg, Willy Lichtwarck, Gunilla Petersson:
Förändrade arbetsmetoder i det sociala arbetet med familjer med sammansatta behov. En utvärdering av projektet Familjelotsen – utveckling i samverkan i Linköpings kommun

FoU-rapport 84:2018 **Anneli Ceric, Therese Österberg:** Professionellas möten med individer som har en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning. Ett metodutvecklingsprojekt som resulterat i arbetsverktyg, checklistor och informationsblad för professionella som stöd vid möten/informationstillfällen

Arbetsrapporter i FoU Centrum

- Arbetsrapport 1:2002 **Els-Marie Anbäcken**, (red) **Miriam Berger** (textbearbetning), Kultur och meningsfull vardag inom äldreomsorgen – en sammanfattning
- Arbetsrapport 2:2002 **Caroline Johansson**, Kunskapsöverföring – en källa till utveckling och lärande? En utvärdering av ett projekt för utveckling av metoder och kompetens för ökad kunskapsöverföring mellan personal inom olika vårdspecialiteter
- Arbetsrapport 3:2002 **Verksamhetsberättelse** för FoU-centrum för vård och omsorg 2000-2001
- Arbetsrapport 4:2002 **Margareta Junghard-Lindell**, Vad är viktigt för att må bra på äldre da'r? En enkätundersökning om hälsofrämjande insatser för äldre
- Arbetsrapport 5:2002 **Margot Månsson**, Omsorgsrekryterare – handledare i vård och omsorg. Linköpings kommun september 2000 – juni 2002
- Arbetsrapport 6:2003 **Anette Olsson & Monica Karlsson**, Samtalsgrupper – om kärlek, känslor och sexualitet för kvinnor och män med intellektuella och fysiska funktionshinder
- Arbetsrapport 7:2003 **Berit Bäck & Christina Isakson**, Metodutveckling för uppföljning av myndighetsbeslut. En studie och utveckling av uppföljningsinstrument inom äldre- och handikappomsorg
- Arbetsrapport 8:2005 **Annelie Gullström & Eva-Lena Lundberg**, Dansens betydelse för personer med en demensdiagnos. En studie inom äldreomsorgen i Linköping

- Arbetsrapport 9:2006 **Sara Wilhelmsson**, "Senior Service" Från planeringsstyrd till efterfrågestyrd vård och omsorg. Ett projekt inom Trägårn's hemtjänstområde
- Arbetsrapport 10:2006 **Eva Hulth, Anna-Karin Jern, Bo Lundén, Bo Mörling**, Trygghetsboende i Motala kommun. Blev det som det var tänkt?
- Arbetsrapport 11:2007 **Lars Jonsson, Susanne Martinsson, Pernilla Öhlin**. Vi bor på landet. Lilla Åby Östergård, bostad med särskild service enligt LSS
- Arbetsrapport 12:2008 **Helena Klöfver**, Nätverk som stöd för lärande och utveckling inom Kompetensstegen
- Arbetsrapport 13:2009 **Linda Schultz**, Samverkan för integration, En utvärdering av projekt Integration i Östergötlands andra fas
- Arbetsrapport 14:2012 **Marie Fridh, Carina Svensson**, Kontaktmannaskap inom Ydre kommuns äldreomsorg
- Arbetsrapport 15:2014 **Helena Paulsson**, Team Utreda – Evidensbaserad Social Verksamhet
- Arbetsrapport 16:2014 **Marie Christoffersen, Ann-Britt Fagerlund**, Individanpassade aktiviteter för personer med demenshandikapp i bad- och skogsmiljö
- Arbetsrapport 17:2014 **Mirnesa Beganovic**, Hur vill äldre invandrare ha sin äldreomsorg?
- Arbetsrapport 18:2014 **Bo Davidsson, Elisabeth Viman**, Uppföljning av hemsjukvård i ordinärt boende i Östergötland
- Arbetsrapport 19:2014 **Bo Davidsson, Elisabeth Viman**, Uppföljning av hemsjukvård i ordinärt boende i Östergötland. Nyckeltal beträffande antal besök, insatser och ansvarsfördelning
- Arbetsrapport 20:2014 **Sofia Åström**, Första linjen i Östergötland
- Arbetsrapport 21:2015 **Carina Andersson, Christina M Simeonov**, Barnperspektiv i LSS-insatser i Motala kommun
- Arbetsrapport 22:2015 **Bo Davidsson, Elisabeth Viman**, Uppföljning av hemsjukvård i ordinärt boende i Östergötland. Vad tycker patienterna?

- Arbetsrapport 24:2015 **Bo Davidsson, Mats Eriksson**, Solbackens vårdboende i Motala kommun
- Arbetsrapport 25:2016 **Bo Davidsson**, Halvtidsutvärdering av projektet familjelotsen
- Arbetsrapport 26:2016 **Ingalill Thor**, Uppföljning av överenskommelse om samverkan mellan region Östergötland och kommunerna i Östergötland avseende missbruks- och beroendevården
- Arbetsrapport 27:2017 **Ingalill Thor, Elisabeth Ulvenäs**, Lättillgänglig socialtjänst.